

TUKEA SUREVALLE LAPSELLE

Jyväskseudun leskiperheiden kokemuksia
surevan lapsen saamasta tuesta

Sirpa Mynttinen-Suonpää
Opinnäytetyö, kevät 2007
Diakonia-ammattikorkeakoulu
Pieksämäen yksikkö
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosionomi (AMK) +
diakonin virkakelpoisuus

TIIVISTELMÄ

Sirpa Mynttinen-Suonpää. Tukea surevalle lapselle. Jyvässeudun leskiperheiden kokemuksia surevan lapsen saamasta tuesta. Pieksämäki, kevät 2007, 66 s., 3 liitettä. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Pieksämäen yksikkö, Sosiaalialan koulutusohjelma, sosionomi (AMK) + diakonin virkakelpoisuus.

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää, millaisia kokemuksia Jyvässeudulla asuvilla leskiperheillä on surevan lapsen saamasta tuesta. Kokemuksia kartoitettiin sekä lapsilta itseltään että heidän vanhemmiltaan. Tavoitteena oli saada leskiperheiltä myös ajatuksia ja toiveita siitä, miten surevan lapsen tukemiseksi tehtävää työtä tulisi kehittää. Opinnäytetyön teoriaosassa perehdytään siihen millainen on sureva lapsi ja miksi hän tarvitsee tukea. Siinä pohditaan myös millaista tukea surevalle lapselle tulisi olla tarjolla.

Luonteeltaan opinnäytetyö on kvalitatiivinen, mutta siinä on myös pieni kvantitatiivinen osuus. Tutkimusaineisto kerättiin lomakekyselyllä Jyvässeudun nuoret lesket ry:n jäseninä olevilta perheiltä. Keskeisiä teemoja kyselyssä olivat käytetyt tukimuodot, kokemukset niiden merkityksestä ja riittävydestä sekä lisätuen ja leskiperhetyön kehittämisen tarpeet. Aineistoa käsiteltiin sisällön analyysia käyttäen.

Tutkimustulosten mukaan eniten tukea sureva lapsi on saanut sukulaisiltaan ja muilta läheisiltään. Toisilta saman kokeneilta lapsilta saatu vertaistuki on ollut myös tärkeää. Kuntoutuskurssit ja sururyhmät ovat auttaneet lasta surun ilmaisussa ja käsittelyssä. Jyvässeudun nuorten leskien yhdistyksen lastenhoitaja on tuonut kaivattua konkreettista apua leskiperheiden arkeen. Sen sijaan yhteiskunnan ja seurakunnan osuus surevan lapsen tukemisessa on ollut hyvin pieni.

Lapsen surun tekeminen näkyväksi on tärkeää. Sureva lapsi tarvitsee huolenpitoa ja tukea koko sosiaaliselta ympäristöltään. Lapsen hyvinvoinnin kannalta on tärkeää myös se, että leskivanhemman jaksamista tuetaan. On muistettava, että jokaisen surevan perheen tilanne ja tuen tarve on yksilöllinen. Leskiperheille tulisikin tarjota monipuolista tukea, josta he voisivat valita omiin tarpeisiinsa sopivat tukimuodot.

Jokaisella surevalla lapsella tulisi olla tasa-arvoiset mahdollisuudet tarvitsemaansa tukeen. Tämä edellyttää sitä, että yhteiskunnan on otettava enemmän vastuuta surevan perheen tuen tarpeen kartoituksesta, tukipalveluiden saatavuudesta ja rahoituksesta. Jyväskylän Leskityön kehittämisprojektissa hankittua tietotaitoa ja kokemusta kannattaisi hyödyntää maanlaajuisesti.

Asiasanat: lapsen suru, sosiaalinen tuki, kvalitatiivinen tutkimus, leskiperhetyön kehittäminen

ABSTRACT

Mynttinen-Suonpää, Sirpa. Support for a Grieving Child. The Experiences of Widowed Families Living in the Jyväskylä Area, on the Support Received by a Grieving Child. Pieksämäki, Autumn 2007, Language: Finnish, 66 p., 3 appendices.

Diaconia University of Applied Sciences, Pieksämäki Unit, Degree Programme in Social Services, Option in Social Services and Education, and Diaconal Social Work, Bachelor of Social Services.

The purpose of this study was to find out what kind of experiences widowed families living in the Jyväskylä area have about the support a grieving child can have. The experiences were collected from both children themselves as well as their parents. The aim was also to get ideas and wishes from the widowed families about how the work to support a grieving child should be developed. The theoretical part of the study is dealing with questions like what a grieving child is like and why the child needs support in the mourning. It also considers what kind of support there should be available for a grieving child.

This study is mainly qualitative but it also has a small quantitative part. The study material was collected with questionnaires from the member families of the Young Widows in the Jyväskylä Area group. The main themes in the inquiry were the support forms used, the experiences of the meanings and the adequacy of them as well as the needs of extra support and the needs for the development of the widowed family work. The material was dealt by using content analysis method.

According to the results, a grieving child has gotten most support from relatives and other close people. On the other hand peer support from other children, that have had the same experiences, has also been very important. Rehabilitation courses and grief groups have helped children with expressing and dealing with their grief. A day care nurse in Young Widows in Jyväskylä Area organisation has brought needed concrete help into the everyday-life of widowed families. The role of community and church in supporting a grieving child has been small.

Making the grief of a child visible is very important. A grieving child needs caring and support from the child's whole social environment. In interest of the child's well-being it is also important that the widow parent's managing is being supported. But it is important to keep in mind that the situation and the needs in every grieving family are subjective. That's why there should be diverse support available for widowed families from which they could select the most suitable support forms for their own needs.

Every grieving child should have equal possibilities for the support they need. This calls for the fact that the society must take more responsibility in determining the grieving families' need of support, availability and financing of support services. The experience and know-how obtained from the Development Project of Widow Work of Jyväskylä is worth utilizing nationwide.

Keywords: Child's Grief, Social Support, Qualitative Research, the Developing of Widow Family Work

Desposited at: Diaconia University of Applied Sciences, Pieksämäki Unit Library

”Minä tiedän ikävän. Se on sellaista, jonka tuntee joka puolelle itsessään. Eniten se tuntuu vaatteiden sisällä, mutta en tiedä tarkalleen missä. Joskus se sattuu kurkkuun ja korviinkin. Kurkusta tulee jotenkin paksu ja korviin pistelee niin kuin olisi pakosta juossut oikein kovaa vaikka ei olisi yhtään jaksanut.”

Riitta Jalonen & Kristiina Louhi:

Tyttö ja naakkapuu

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	7
2 KESKEISET KÄSITTEET JA AIKAISEMMAT TUTKIMUKSET	9
3 LAPSEN SURU JA SUREVAN LAPSEN TUKEMINEN.....	11
3.1 Lapsen kuolemankäsitteiden kehitys	11
3.2 Lapsen reaktiot läheisen kuolemaan.....	14
3.3 Traumatyö ja surutyö.....	18
3.4 Surukäsitteiden muutos	21
3.5 Vanhemman kuolema menetyksenä	23
3.6 Lapsen yksilöllinen suru ja tuen tarve	24
3.6.1 Kuoleman olosuhteisiin liittyvät tekijät	24
3.6.2 Lapsen perheeseen ja ympäristöön liittyvät tekijät	25
3.6.3 Lapsen itseensä ja hänen elämänsä historiaansa liittyvät tekijät	27
3.7 Tukea surevalle lapselle.....	29
4 TUTKIMUSTEHTÄVÄT JA TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	33
4.1 Tutkimustehtävät	33
4.2 Tutkimuksen kohderyhmän ja tutkimusmenetelmän valinta.....	33
4.3 Aineiston hankinta ja käsittely	35
5 TUTKIMUKSEN TULOKSET	38
5.1 Surevan lapsen saama tuki.....	38
5.2 Tuen riittävyys ja keskeisten tukimuotojen merkitys.....	39
5.3 Tiedonsaanti ja lisätuen tarpeet	42
5.4 Muut tärkeät tekijät lapsen tukemisessa ja toipumisessa.....	43
5.5 Tukimuotojen kehitystarpeet	44
6 LASTEN OMAT KOKEMUKSET SAAMASTAAN TUESTA.....	45
6.1 Tärkeimmät tukimuodot	45
6.2 Keskeisten tukimuotojen merkitys	46
6.3 Lapsille tärkeät ja lohduttavat asiat	47

7 POHDINTA	48
7.1 Pohdintaa tutkimuksen tuloksista ja leskiperhetyöstä	48
7.2 Pohdintaa tutkimuksesta	54
8 EHDOTUKSIA SUREVAN LAPSEN TUKEMISEEN	55
LÄHTEET	57
LIITTEET	61
Liite 1: Saatekirje kyselyyn	61
Liite 2: Surevan lapsen saama tuki -kyselylomake	63
Liite 3: Kysely lapselle -kyselylomake	65

1 JOHDANTO

Ennen täysi-ikäisyyttä yksi lapsi 20:stä kokee vanhempansa kuoleman. Lapselle se on kaikkein vaikein menetys, mikä häntä voi kohdata. (Pojjula 2002, 146.) On olemassa myös tutkimustuloksia siitä, että vanhemman kuolema aiheuttaa riskin myöhemmille psyykkisille ongelmille. (Dyregrov 1993, 34). Lapsen kykyä havainnoida ja ymmärtää kuolemaan liittyviä asioita on aliarvioitu. Toisaalta on luotettu liikaakin lapsen selviytymiskykyyn ja nopeaan unohtamiseen. Lapsi ei pysty aikuisten tavoin tulkitsemaan ympäristön reaktioita tai hankkimaan itselleen tietoa ja apua. Hän on täysin riippuvainen aikuisten yhteiskunnan asennoitumisesta ja kyvystä avoimuuteen ja vastuuseen. Vaikka lapsen suruun on viimeisen kymmenen vuoden aikana alettu kiinnittää enemmän huomiota, lapselle annettu tuki suremisessa on edelleen satunnaista. Liian moni lapsi jää surussaan vaille huomiota. Yhtenäistä, selkeää toimintamallia siitä, miten surevaa lasta tuetaan, ei ole olemassa. Yhteiskunnallisella tasolla kukaan ei vastaa siitä, että surevan perheen avuntarve kartoitetaan ja tukea järjestetään. (Laimio 2003, 12.)

Oma kokemukseni on, että avun ja tuen saaminen surevalle lapselle vaatii lapsen vanhemmalta tietoa, aktiivisuutta ja voimavaroja. Jos surevan perheen sukulaiset ja läheiset asuvat kaukana tai eivät muusta syystä pysty apua antamaan, jää lapsen tukeminen ja avun hakeminen helposti yksin leskeksi jääneen vanhemman vastuulle. Kun lapsi on menettänyt isänsä tai äitinsä, jäljelle jäänyt vanhempi on kuitenkin yhtä aikaa menettänyt puolisonsa ja jäänyt yksinhuoltajaksi. Hänellä on kannettavanaan sekä oma suru että huoli lasten selviämisestä. Puolison kuoleman jälkeen lesken on hoidettava monia kuolemaan, hautamiseen ja taloudelliseen selviämiseen liittyviä asioita. Myös arkielämän sujumiseen liittyvät tehtävät jäävät yksin hänen vastuulleen. Päiväkodin ja koulun henkilökunnalle lapsen surun kohtaaminen voi olla uutta ja vaikeaa. Myös heidän kanssaan vanhemman on jaksettava sopia lapsen hoitoon ja koulunkäyntiin liittyvistä asioista.

Jäljelle jääneen vanhemman voimavarat ovat tässä tilanteessa usein vähäiset ja hänen toimintakykynsä on alentunut. Hänellä ei välttämättä ole voimia lähteä etsimään tietoa siitä, mistä apua voisi saada ja miten sitä pitäisi hakea. Oman surunsa keskellä vanhemman voi olla vaikea myös nähdä milloin ja millaista apua lapsi tarvitsee. Surevan lapsen hyvinvointi onkin aina sidoksissa vanhemman ja koko perheen hyvinvointiin.

Vuonna 2005 Jyväskylässä aloitti toimintansa Leskityön kehittäminen -projekti, jonka tavoitteena on kehittää toimintamalli, jolla tuetaan ja autetaan perheitä, joista vanhempi on kuollut. Projektipäällikkönä toimi vuoden 2007 alkuun asti Sari Rappi-Lindholm, joka perusti Jyvässeudun nuorten leskien yhdistyksen vuonna 1998. Yhdistys toimii edelleen aktiivisesti ja tukee nuoria leskiä ja heidän perheitään. Surevien perheiden tukemiskeinoja on ollut kehittämässä myös 2006 vuoden loppuun asti toiminut Tuettu Suru -projekti, jonka projektipäällikkönä toimi Anne Laimio. Kummankin projektipäällikön näkemys on se, että surevien lasten auttamiseksi tulee tehdä vielä paljon työtä. Aloittaessasi opinnäytetyön tekemisen vuonna 2006, haettiin rahoitusta uudelle projektille, jonka tarkoituksena on ryhtyä kehittämään työmuotoja erityisesti vanhempansa menettäneen lapsen tukemiseksi. Myönteinen päätös asiasta tuli vuoden lopussa ja Arjen leskiperhetyö lapsille -nimellä kulkeva projekti käynnistyy 1.4.2007. (Anne Laimio, henkilökohtainen tiedonanto 15.9.2005 & Sari Rappi-Lindholm, henkilökohtainen tiedonanto 15.9.2005 ja 11.1.2007)

Opinnäytetyöni liittyy edellä mainittujen projektien kehittämistyöhön. Sen tavoitteena on kartoittaa leskiperheiden kokemuksia surevan lapsen saamasta tuesta Jyvässeudulla. Tarkoituksena on tuoda esille myös toiveita ja ehdotuksia siitä, miten surevan lapsen tukemiseen tähtävää työtä tulisi kehittää. Projektit voivat hyödyntää opinnäytetyöstäni saamaansa tietoa omassa toiminnassaan. Toinen kohderyhmä, jolle työni suuntaan, ovat surevan lapsen vanhemmat ja muut läheiset. He voivat saada työni kautta tietoa lapsen surusta ja surevan lapsen tukemisesta pohtiessaan oman lapsensa tuen tarvetta ja sopivaa tukimuotoa. Kokoamani tutkimusmateriaalin avulla he voivat myös tutustua muiden saman kokeneiden perheiden ajatuksiin ja kokemuksiin. Kolmanneksi suuntaan työni lasten kanssa työtä tekeville ammattilaisille. Erityisesti niille, jotka käyttävät päätösvaltaa sureville lapsille suunnattujen tukimuotojen rahoituksesta. Toivon, että työni kautta palvelujen käyttäjien omat kokemukset ja tarpeet välittyisivät heidän tietoonsa ja herättäisivät keskustelua tukimuotojen saatavuudesta ja kehittämisestä.

Keskeisten käsitteiden ja lapsen surusta tehtyjen tutkimusten esittelyn jälkeen, Lapsen suru ja surevan lapsen tukeminen -luvussa etsin vastausta kysymykseen, millainen on sureva lapsi ja miksi ja mihin asioihin hän tarvitsee tukea. Tätä selvitän käsittelemällä sekä lapsen käsitystä kuolemasta että lapsen reaktioita läheisen kuolemaan. Tarkemmin erittelen sitä, millainen menetys vanhemman kuolema on lapselle. Käsittelem myös su-

rukäsityksen muutosta, koska juuri uudemman surututkimuksen ja käsityksen muuttamisen seurauksena lapsen suruun ja surevan lapsen tukemiseen on alettu kiinnittää enemmän huomiota. Lapsen suruun ja tuen tarpeeseen vaikuttavat myös monet läheisen kuoleman olosuhteisiin, surevan persoonaan ja elämänhistoriaan sekä ympäristöön liittyvät tekijät. Näitä tekijöitä käsitellen Lapsen yksilöllinen suru ja tuen tarve -nimisessä luvussa. Teoriaosan viimeisessä Tukea surevalle lapselle -luvussa käsitellen sitä, minkälaista tukea surevalle lapselle tulisi olla tarjolla. Esittelen lyhyesti myös joitakin surevalle lapselle suunnattuja tukimuotoja. Tämän jälkeen seuraa Jyvässeudun leskiperheille tekemäni tutkimuksen käsittely ja pohdinta työn tuloksista. Tutkimuksessa kartoitettiin lomakekyselyn kautta nuorten leskien ja lasten omia kokemuksia lapsen saamasta tuesta vanhempansa kuoleman jälkeen. Lopuksi esitän vielä ehdotuksia surevan lapsen tukemiseksi tehtävän työn kehittämiseksi.

2 KESKEISET KÄSITTEET JA AIKAISEMMAT TUTKIMUKSET

Lapsi: Tässä opinnäytetyössä lapsella tarkoitetaan alle 12 -vuotiasta lasta. Nuorella kuolemanikäsi on jo ajattelun kehityksestä johtuen erilainen kuin lapsella. Nuoruus kehitysvaiheena tuo myös surun käsittelyyn monia erityiskysymyksiä, jotka vaativat oman tarkemman käsittelynsä. Nuoret onkin rajattu tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Tosin monet tukimuodot, joita työssäni tulen käsittelemään, koskevat myös nuoria.

Leskiperhe: Leskiperhe käsitteellä tarkoitetaan tässä opinnäytetyössä perhettä, josta toinen vanhempi on kuollut ja jossa on alaikäisiä lapsia.

Lapsen suru: Lapsi voi kokea elämässään monenlaisia menetyksiä, jotka aiheuttavat surua. Näitä ovat esimerkiksi vanhempien avioero, isovanhemman tai sisaruksen kuolema. Tässä opinnäytetyössä lapsen surulla tarkoitetaan surua, joka aiheutuu toisen vanhemman kuolemasta. Lapsi voi menettää myös molemmat vanhempansa esimerkiksi onnettomuuden seurauksena. Nämä lapset on kuitenkin rajattu tämän opinnäytetyön ulkopuolelle, koska heidän auttamiseensa liittyy erityispiirteitä, joita olisi tarkasteltava laajemmin omina kysymyksinään.

Surutyö: Surutyöllä tarkoitetaan läheisen kuolemaa surevan vähittäistä mukautumista tilanteeseen. Surutyö on järjen ja tunteiden sopeutumista menetykseen kohtaamalla menetys, työstämällä kuollutta koskevia ajatuksia, menetystapahtumaa sekä elämää sellaisena kuin se on ilman kuollutta ihmistä. Uudemman surukäsityksen mukaan surutyön tehtävänä ei ole surevan ja kuolleen ihmisen kiintymyssuhteen katkeaminen ja vaan sen muuttuminen mielikuvien ja muistojen tasolla toimivaksi. (Pojjula 2002, 15, 77.)

Surevan lapsen tukeminen: Lapsen tukemisella tarkoitetaan tässä työssä laaja-alaista sosiaalista tukea, jonka avulla lasta tuetaan henkisesti ja autetaan häntä ilmaisemaan ja käsittelemään suruaan. Tuki voi olla myös konkreettista apua lapsen arjessa. Tukea voivat antaa surevan lapsen läheiset ja sosiaalinen verkosto, ammattiauttajat ja saman kokeneet lapset vertaistuen avulla.

Tutkimuksia, joissa olisi kartoitettu kokemuksia vanhempansa menettäneen lapsen saamista tuesta en löytänyt. Sen sijaan surevan lapsen tukemista työntekijän näkökulmasta on kartoittanut Katja Lahti vuonna 2001 Diakonia-ammattikorkeakoulussa Järvenpäässä, opinnäytetyössään ”Näkökulmia lapsidiakoniaan - Lapsen suora tukeminen.” Hän haastatteli lasten kanssa toimivia työntekijöitä sekä seurakunnassa että julkisella sektorilla. Hänen lapsidiakoniaksi määrittelemänsä lapsen suora tukeminen oli haastateltaville käsitteenä outo, mutta kaikki he kokivat surevan lapsen tukemisen tärkeänä. Joitakin toimintamuotoja surevan lapsen tukemiseksi oli jo olemassa, mutta yhteistyö eri toimijoiden välillä oli vähäistä. Nina Boman ja Tiina Järviö ovat tehneet Pirkanmaan ammattikorkeakoulussa vuonna 2004 opinnäytetyön ”Lapsi suree, vanhempansa menettäneen lapsen tukeminen surussa.” He tuottivat hoidollisen satukirjan 4-6 -vuotiaille lapsille. Kirjaa voidaan käyttää työvälineenä surevan lapsen sisäisten tapahtumien ymmärtämiseen ja konkretisointiin.

Lapsen tukemista sururyhmän avulla ovat tutkineet Niina Kärkkäinen ja Taru Lainpelto vuonna 2002 Jyväskylän ammattikorkeakoulussa tekemässään opinnäytetyössä: ”Lapsen suru on raidallinen. Toimintaterapeuttisen sururyhmän toteuttaminen sisaruksensa menettäneille lapsille.” Heidän kokemustensa mukaan luovat toiminnot sopivat hyvin lapsen surun ilmaisun ja käsittelyn tukemiseen. Ne auttoivat lapsia ilmaisemaan avoimesti ajatuksiaan ja tunteitaan. Myös kokemukset vertaisryhmän antamasta tuesta olivat myönteisiä.

Lapsen käsityksiä kuolemasta ovat vuonna 1997 pro gradu-työssään kartoittaneet Maria Mustonen ja Elina Talja Jyväskylän yliopistossa kasvatustieteen laitoksella. Heidän työnsä nimi on ”Kuolema on suru - 9-11 -vuotiaiden lasten käsityksiä kuolemasta ja kuolemaan liittyvistä asioista.” Koululaisten teemahaastattelulla hankitun aineiston analyysin tuloksena tutkijat totesivat 9-11 -vuotiaiden lasten ymmärtävän kuoleman luonnollisena, kaikkea elollista koskevana ja peruuttamattomana ilmiönä. Sosiokulttuurisen ympäristön merkitys lapsen ajatusmaailmaan tuli myös tutkimuksessa esille. Nuoremman lapsen kuolemankäsityksiä ovat tutkineet Kati Salo ja Sanna Ylinen vuonna 2002 Oulun yliopistossa kasvatustieteen pro gradu-työssään: ”Alle kouluikäisen lapsen käsityksiä kuolemasta ja kokemuksia surusta.” Heidän tutkimustulostensa mukaan lapset pohtivat luultua enemmän kuolemaan liittyviä asioita ja heidän tapansa käsitellä niitä on luontevaa. Tutkimus antoi viitteitä siitä, että jo kouluikäinen voi ymmärtää kuoleman lopullisuuden.

3 LAPSEN SURU JA SUREVAN LAPSEN TUKEMINEN

3.1 Lapsen kuolemankäsityksen kehitys

Lapsen käsitys kuolemasta vaikuttaa lapsen reaktioihin, suremiseen ja siihen millaista tukea hän tarvitsee vanhempansa kuoleman jälkeen. Kuolemankäsitys on riippuvainen lapsen ikä- ja kehitystasosta ja se kehittyy lapsen ajattelun ja kielen kehityksen myötä. Ajattelun kehitys etenee myös kuolemankäsityksen suhteen konkreettisesta symbolisempaan ja abstraktimpaan. Kielen kehitys taas auttaa antamaan tunteille sanat ja helpottaa niiden käsittelyä. (Holm & Turunen 2005, 12.) Kehityskulku on lapsilla samanlainen, mutta kehityksen tahti saattaa vaihdella paljonkin eri lapsilla. (Dyregrov 1993, 13). Lapsen sosiokulttuurinen tausta, aikaisemmat kokemukset ja suhde hengellisyyteen luovat omat variaationsa siihen, miten lapsi kuoleman käsittää. Useimmat lapset ovat 10 ikävuoteen mennessä kehittäneet kypsän ymmärryksen kuolemasta. Jotkut lapset voivat kuitenkin omata tämän käsityksen jopa kuusivuotiaana. (Erkkilä 2003, 19, 21.)

Kuoleman ymmärtäminen edellyttää viiden kuolemaan keskeisesti liittyvän käsitteen ymmärtämistä. Nämä käsitteet ovat (1) kuoleman universaalisuus, (2) kuoleman peruuttamattomuus, (3) ruumiin toimimattomuus, (4) kuoleman kausaalisuus ja (5) jonkinlainen elämän jatkumisen muoto kuoleman jälkeen. Kuoleman universaalisuuden ymmärtäminen tarkoittaa sitä, että lapsi tajuaa kaiken elollisen kuolevan aikanaan. Kuolema ei valikoi vaan myös hyvät kuolevat. Kuoleman peruuttamattomuuden käsite tarkoittaa, että lapsi ymmärtää kuolleen olevan pysyvästi poissa. Hän käsittää, että rukoileminen tai hyvä käytös ei palauta kuollutta takaisin. Ruumiin toimimattomuuden ymmärtämisen kautta lapsi tajuaa, ettei kuollut enää tunne mitään. Hän ei palele tai tunne kipua. Kausaalisuuden käsite tarkoittaa ymmärrystä kuolemaan liittyvistä syysuhteista. Kuolema johtuu eri asioista ja voi tapahtua eri tavoin. Elämän jatkumisen muoto kuoleman jälkeen viittaa käsitteenä muiden elämän jatkumiseen läheisen kuoleman jälkeen. Kypsin käsityksen omaava lapsi pystyy myös hahmottamaan kuolemanjälkeisen elämän ajatusta ja uskomaan siihen. (Pojjula 2002, 143; Erjanti & Paunonen-Immonen 2004, 90.)

Noin kaksivuotiaana lapsi alkaa käsittää kuoleman olemassaolon, mutta pitää sitä väliaikaisena poissaolona. Hän ei ymmärrä, että kuolleen elintoiminnot loppuvat tai että kuolema koskettaa kaikkia. Lapsen ajattelu on yleensä viisivuotiaaksi asti hyvin konkreettista ja hän ottaa kuulemansa selitykset kirjaimellisesti. Tästä syystä lapselle ei tule kuvata kuolemaa pois nukkumisena tai pitkänä matkana. Toistot leimaavat lapsen arkielämää ja hän uskoo myös ajan kulkevan ympyrää. Hän käsittää kuolemankin tällaisena ilmiönä: eletään, kuollaan ja eletään jälleen. Lapsi ei vielä alle viisivuotiaana ymmärrä täysin aina ja ei koskaan sanojen merkitystä. Hänen on vaikea ymmärtää kuoleman peruuttamattomuutta. Tästä johtuen pienet lapset eivät aina reagoi heti voimakkaasti kuollessaan läheisen kuolemasta. (Dyregrov 1993, 13-14; Holm & Turunen 2005, 13.)

Pieni lapsi on oman maailmansa keskipiste ja uskoo voivansa vaikuttaa merkittävästi ympärillään tapahtuviin asioihin. Hän voi uskoa aiheuttaneensa jollakin teollaan tai ajatuksellaan toisen ihmisen kuoleman. Tällaiset ajatukset aiheuttavat lapselle raskaita syyllisyyden, pelon ja häpeän tunteita ja voivat vaikuttaa haitallisesti hänen kehitykseensä. Aikuisten onkin tärkeää ottaa huomioon tällaisten ajatusten mahdollinen olemassaolo ja auttaa lasta vapautumaan niistä asioiden käsittelyn kautta. (Dyregrov 1993, 14; Holm & Turunen 2005, 13-14.)

Ajattelun kehityksen myötä yli viisivuotias lapsi ymmärtää, että on olemassa menneisyys, nykyhetki ja tulevaisuus. Hänen kuvansa ympäröivästä todellisuudesta muuttuu selkeämmäksi ja hän alkaa ymmärtää mielikuvituksen ja todellisuuden eron. Yli kuusivuotiaana lapsi alkaa vähitellen ymmärtää kuoleman olevan peruuttamaton. Hän käsittää myös, että kuolleen elintoiminnot lakkaavat. Seitsemän ikävuoden tienoilla lapsi tajuaa paremmin kuoleman väistämättömyyden ja universaalisuuden. Tämän ymmärtäminen voi ahdistaa lasta. Hänestä voi tuntua turvattomalta tajuta, ettei kenenkään elämä jatku ikuisesti. Kuudesta seitsemään vuoden ikäinen lapsi voi yhdistää maagisen ajattelun, mielikuvituksen ja pelon kuvitelmaksi siitä, että kuolema on pelottava hahmo, joka tulee hakemaan kuolevan. Hän voi myös ajatella kuolleen palaavan takaisin kummituksena. (Holm & Turunen 2005, 14-15; Dyregrov 1993, 15.)

Lapsen ajattelu on tässä ikävaiheessa edelleen siinä määrin konkreettista, että hän tarvitsee myös surutyönsä tueksi konkreettisia ilmaisuja. Näitä ovat esimerkiksi erilaiset rituaalit, kuvat ja hautakivi. Myös kuoleman syyt ovat lapselle konkreettisia. Kuolema johdetaan jostakin tietystä syystä, kuten onnettomuudesta tai sairaudesta. Lapsi pitää itseään yhä vähemmän maailman keskuksena. Hän pystyy paremmin ottamaan huomioon toisten näkökulman ja osuuden elämänsä elämässä. Hän pystyy myös asettumaan toisen asemaan ja osoittamaan empatiaa. Kasvaessaan lapsi oppii paremmin ymmärtämään tapahtumien syitä ja seurauksia. Varhaisessa kouluiässä lapsi on yleensä ajattelussaan hyvin oikeudenmukainen. Hänen mielestään on väärin, että ihmiselle, joka oli kiltti, tapahtui jotakin pahaa. (Holm & Turunen 2005, 14-15; Dyregrov 1993, 15.)

Lapsen ajattelussa tapahtuu muutoksia 9-10 -vuotiaana. Myös käsitykset kuolemasta muuttuvat abstraktisemmiksi ja lapsi pystyy ymmärtämään laajemmin kuoleman seurauksia. Hän pystyy havaitsemaan tapahtuman eri puolia ja suhtautumaan kriittisesti saamaansa tietoon ja sen sisältämiin puutteisiin. Hän ymmärtää entistä paremmin kuoleman olevan peruuttamaton maallisen elämän loppu. Lapsi käsittää, että kuolema on elämään kuuluva prosessi, joka koskettaa kaikkea elollista, myös häntä itseään jonakin päivänä. Tämän ymmärtäminen voi olla niin ahdistavaa, että varhaisnuorikin voi yrittää olla ajattelemta kuolemaa ollenkaan. Yli kymmenvuotias pohtii edelleen kuoleman oikeudenmukaisuutta ja epäoikeudenmukaisuutta. Hän miettii myös elämää suuremman voiman osuutta kuolemaan tai tapahtuman yliluonnollisia selityksiä. Tässä ikävaiheessa lapsella on jo paljon kykyä ymmärtää kuolemaan liittyviä asioita, mutta ei vielä valmiuksia hal-

lita voimakasta kokemusta. Yhtä aikaa tapahtuvien biologisten, psykologisten ja sosiaalisten muutosten ohella tapahtuva kuolemantapaus voi aiheuttaakin varhaisnuoressa voimakkaita reaktioita. (Dyregrov 1993, 15; Holm & Turunen 2005, 15-16.)

Ajattelun kypsyessä edelleen nuoruusiässä, nuori vapautuu konkreettisuuden kahleista ja kykenee näkemään todellisuuden mahdollisten muunnosten kohteena. Kehitykseen kuuluu suuntautuminen yhä enemmän kotoa kaveripiiriin päin. Ystävien merkitys korostuu monen nuoren kohdalla kuoleman käsitysten kokoamisessa sekä surussa tukemisessa. Aikuisten tavoin nuori pohtii tapahtuneen syvempää sisältöä ja ymmärtää kuolemantapauksen merkityksen pitemmän ajan puitteissa. Mikäli olosuhteet ovat suotuisat, hän saavuttaa edellä mainitut kuoleman ymmärtämisen edellytykset kognitiivisella ja tunnetasolla. (Dyregrov & Raundalen 1997, 16; Holm & Turunen 2005, 16.)

Kuoleman käsitys on kuitenkin eri asia kuin kyky surra, joka kehittyy jo hyvin varhaisessa vaiheessa. Lapsen tajutessa ensimmäistä kertaa olevansa äidistään erillinen yksilö, hän voi myös kokea erossa olemisen aiheuttamaa surua. Vauvalla ja pienellä lapsella ei kuitenkaan ole kieltä, jolla kertoa sisäisistä tunteuksistaan. Esikielellisessä vaiheessa nämä tunteukset näyttäytyvätkin kehon tunteuksina. Kehonkielen tulkitsemisen kautta voidaan päästä lähemmäksi lapsen tunnetilaa ja tarjota hänelle helpotusta. Vaikka pienen lapsen ymmärrys on erilaista kuin isomman lapsen, myös heidät tulisi huomioida surevassa perheessä. (Erkkilä 2003, 21-22; Holm & Turunen 2005, 12.)

3.2 Lapsen reaktiot läheisen kuolemaan

Lasten reaktiot menetykseen ovat yhtä monimuotoiset kuin aikuisellakin. Lapset voivat osoittaa suruaan avoimesti, kätkeä sen, työntää surun syrjään tai yrittää unohtaa sen. Voidaksemme auttaa surevaa lasta, meidän on ymmärrettävä ja kunnioitettava erilaisia surun ilmenemismuotoja sekä kuunneltava viestejä, joiden kautta lapset tuovat esille kokemuksiaan. Myös lapsella suru vie paljon aikaa ja hän käsittelee sitä kasvaessaan uudella tavalla. (Dyregrov & Raundalen 1997, 28.) Lapselle on tyypillistä, että hän työstää surua lyhyen ajan kerrallaan. Surunpuuska saattaa tulla kesken mukavan leikin ja lapsi on hetken aikaa aivan lohduton. Kohta hän jatkaa taas leikkiään ja ilmaisee suruaan joskus myöhemmin. (Laimio 2006.)

Jos kuolemantapaus on ennalta odotettavissa, lapsen reaktiot ovat riippuvaisia tiedoista, joita hän on sairauden aikana saanut. Mahdollisuus jäähyväisiin ja henkiseen valmistautumiseen auttavat lasta surutyössä. Vanhemman sairauden aikana lasta kannattaisikin pitää tietoisena sairauden vaiheista ja valmistaa häntä tilanteen niin vaatiessa kuoleman kohtaamiseen. Kun kuolemasta on ennalta varoitettu, järkytys on pienempi kuin kuoleman tullessa täysin äkillisesti. Valmistautumisesta huolimatta jokainen läheisen kuolemantapaus aiheuttaa kuitenkin lapselle surureaktioita. (Dyregrov 1993, 17.)

Dyregrovin ja Raundalen mukaan (1997, 16) lapsen tavallisimpia välittömiä reaktioita läheisen kuolemaan ovat: sokki ja epäusko, kauhistus ja vastustus, välinpitämättömyys ja lomaantuneisuus sekä tavallisten toimien jatkaminen. Lapset ilmaisevat kauhunsa ja epäilynsä sanomalla ”se ei ole totta” tai ”sinä olet väärässä.” Saadakseen tuskaa tuottavan asian pysymään loitolla, he saattavat totuuden kieltäen pitää kiinni omasta käsityksestään. Lapsen reaktiot voivat olla alussa vähäiset ja voimakkaat tunteet tulla vasta myöhemmin. Omaksumalla tapahtuman vähitellen lapsi pystyy kestävänsä kovan koetelemuksen. Jotkut lapset reagoivat välittömästi rajusti ja ovat heti aivan lohduttomia. Osa lapsista muuttuu apaattiseksi ja heidän tunteensa lomaantuvat. Lasten toimintamallit voivat siis vaihdella esineiden rikkomisesta apatiaan. Monet jatkavat hetken kuluttua tavallisia puuhiaan, ikään kuin mitään ei olisi tapahtunut. Lapsi etsii näin turvaa tutuista asioista, kun maailma muuttuu ympärillä sekasortoiseksi. (Dyregrov 1993, 17-18.)

Lapsen reaktiot voimistuvat sitä mukaa, kun tapahtuneen loitolla pitäminen ei ole enää mahdollista tai tarpeellista. Kun kuolemantapauksen todellisuus alkaa valjeta lapselle, tyypillisiä niin sanottuja jälkireaktioita ovat ahdistus, pelko ja haavoittuneisuus, murhe ja kaipaus sekä ärtyneisyys ja viha. Lapsella voi olla myös ajattelun kehityksen vaiheestaan tai tietojen salailusta johtuvia syyllisyyden ja häpeän tunteita. Yleisiä ovat myös voimakkaat muistikuvat ja niiden aiheuttamat reaktiot, uni- ja keskittymisvaikeudet sekä tapahtumasta muistuttavan välttäminen. Lapsi saattaa leikkiä myös traumaattisia leikkejä. Mahdollisia jälkireaktioita ovat myös regressiivinen käyttäytyminen, muiden välttely, erilaiset kuvitelmat ja persoonallisuuden muutokset. Lapsi voi pohtia tapahtuneen syytä ja tarkoitusta ja olla korostuneen pessimistinen tulevaisuuden suhteen. (Dyregrov & Randalen 1997, 17-18; Erjanti & Paunonen-Immonen 2004, 97.)

Vanhemman kuoleman jälkeen lapsen ahdistus keskittyy usein jäljelle jääneeseen vanhempaan pelkona siitä, että hänellekin tapahtuu jotain. Lapsi saattaa takertua häneen ja kieltäytyä jättämästä häntä hetkeksikään. Häntä voi myös pelottaa, että hänelle itselleen tapahtuu jotakin. Jotkut lapset muuttuvat kriisitilanteen jälkeen hermostuneiksi ja kehittävät valmiuden nähdä ja kohdata vaaroja kaikkialla. Heillä voi olla myös voimakkaita pelkoja ja reaktioita ympäristön ääniä ja muutoksia kohtaan. Kriisitilanteessa mukana olleille lapsille saattaa syntyä pelkoja kaikkea tapahtumasta muistuttavaa kohtaan tai voimakkaat muistikuvat tapahtumasta voivat toistua pakonomaisesti lapsen mielessä. Nämä muistikuvat tai lapsen kehittämät kuvitelmat aiheuttavat helposti uniongelmia ja heikentävät myös keskittymiskykyä. (Dyregrov & Randalen 1997, 18-19.)

Koska lasten kyky kestää psyykkisiä kipuja on heikompi kuin aikuisten, he käyttävät usein puolustuskeinonaan välttämiskäyttäytymistä. He voivat haluta välttää paikkoja tai tilanteita, jotka jollain tapaa yhdistyvät kuolemaan. Näin he voivat lieventää tunteittensa voimakkuutta ja kokemaansa tuskaa. Heidän mielenkiintonsa tavallisiakin toimintoja kohtaan voi vähentyä, koska he pelkäävät joutuvansa ahdistavien kokemusten keskelle. Lasten tunnealue voi myös väliaikaisesti kaventua. He voivat kertoa tapahtuneesta ikään kuin eivät tuntisi mitään sitä kohtaan. (Erjanti & Paunonen-Immonen 2004, 97.)

Ikävä ja kaipaus voivat ilmetä eristäytymisenä ulkomaailmasta ja toveripiiristä. Jotkut lapset itkevät paljon. Pienet lapset saattavat etsiä kuollutta, isommat taas uppoutua muistoihin tai tuntea vainajan olevan läsnä. Ikävä ja kaipaus voivat ilmetä myös hankalana käyttäytymisenä tai korostuneena huomion hakemisena. Viha ja raivonpuuskat ovat surevilla lapsilla tavallisia. Viha voi kohdistua eri tahoihin, esimerkiksi vainajaan, joka jätti lapsen, auttajiin, jotka eivät kyenneet pelastamaan kuollutta tai Jumalaan, joka salli tapahtuneen. Lapsi voi kohdistaa vihan myös itseensä, kun ei estänyt tapahtunutta. Surevat lapset saattavat aikuisten tavoin ajatella asioita, joita eivät ehtineet kuolleen kanssa tehdä. (Dyregrov & Raundalen 1997, 20; Erjanti & Paunonen-Immonen 2004, 97.)

Kuolemantapauksen jälkeen lapsella voi esiintyä erilaisia fyysisiä vaivoja, kuten päänsärkyä, vatsavaivoja ja erilaisia lihaskipuja. Suru voi aiheuttaa myös ongelmia koulussa tai ystävien kesken. Niitä aiheuttavat keskittymiskyvyn tai energian puute tai tunne elämän tarkoituksettomuudesta. Kouluvaikeudet jatkuvat usein kauemmin kuin osataan arvata. Lapsella saattaa kestää parikin vuotta ennen kuin hänen työskentelykykynsä pa-

laa normaalille tasolle. Kriisin kokeneet lapset tai nuoret voivat käydä läpi kypsyminen vaiheen ryöpsähdyksenä. Sen jälkeen ystävät saattavat tuntua itseä lapsellisemmilta tai tuntuvat keskittyvän epäolennaisiin asioihin. (Dyregrov & Randalen 1997, 20.)

Yleensä jälkireaktiot lievenevät ajan mittaan. Aikuisten tavoin lapselle voi kuitenkin kehittyä traumaperäinen stressihäiriö (PTSD). Jos jälkireaktiot kestävät pitempään kuin kuukauden kuolemantapauksen jälkeen ja muodostavat tietyn kokonaisuuden, lapsen voidaan todeta kärsivän traumaperäisestä stressihäiriöstä. Tällöin lapsi on hyvä ohjata ammattiauttajalle. PTSD:ssä on Dyregrovin & Raundalenin mukaan (1997, 23) kolme luonteenomaista reaktioryhmää:

1. Tapahtuman jatkuva kokeminen uudestaan ajatuksissa tai unissa, tai tunne siitä, että se tapahtuu uudestaan, sekä voimakas levottomuus tapahtumaa symboloivissa tai siitä muistuttavissa tilanteissa.
2. Jatkuva tapahtumasta muistuttavien ärsykkeiden välttäminen, tunneasteikon rajoittuminen tai vähentynyt kiinnostus ympäristöön, trauman osia koskevan muistin heikentyminen, toisista ihmisistä etäännyttämisen tunne ja tunne tulevaisuuden rajoittumisesta.
3. Lisääntyneen ruumiillisen vireystilan merkkejä, ikään kuin ruumis olisi valmis taistelemaan tai pakenemaan. Tällaisia merkkejä ovat mm. univaikeudet, ärtyisyys tai vihanpuuskat, keskittymisvaikeudet ja ylenpalttinen valppaus, valmius vaaran kohtaamiseen tai sen tarkkailemiseen

Yhteydenottoa ammattiapuun kannatta harkita myös silloin, jos lapsi ei elä ikätasonsa mukaista elämää, joko taantuu tai toisaalta käyttäytyy liian aikuismaisesti. Jos lapsi ei leiki, suhteet ikätovereihin kapeutuvat, lapsella on selviä oireita tai häneen tulee jotakin tavoittamatonta, kannattaa lapsen tuen tarvetta arvioida yhdessä ammattilaisen kanssa. On hyvä muistaa, että usein lapsen mahdolliset oireet tulevat viiveellä. Hankalin aika voi ollakin vasta puolesta vuodesta vuoteen menetyksen jälkeen. (Niemelä 2003, 122.)

Lapsen kyky kestää tuskaa on aikuisen kykyä rajallisempi. Ajattelun kehityksestä johtuen myös hänen käsityskykynsä on rajallisempi kuin aikuisen. Lapsi tarvitseekin surussa selvitäkseen aikuisen ihmisen jatkuvaa läsnäoloa ja huolenpitoa, joka auttaa häntä pysymään psyykkisesti ehyenä. Hän tarvitsee kohteen omien tunteidensa ilmaisemiselle sekä tietoa tapahtuneesta. Aikuisen tukea lapsi tarvitsee sekä kuolemankäsitteiden työstämisessä että menetyksen ja surun kohtaamisessa. (Holm & Turunen 2005, 27.)

3.3 Traumatyö ja surutyö

Trauma voidaan määritellä henkiseksi vaurioksi, jonka aiheuttaa jokin traumatisoiva tapahtuma. Tällainen voi olla mikä tahansa yksilön kokema uhkaava tilanne, joka aiheuttaa epätavallisen voimakkaita, normaalia elämää häiritseviä reaktioita. Järkyttävä tapahtuma aiheuttaa usein ihmiselle traumaattisen kriisin, joka on äkillinen, odottamaton ja epätavallisen voimakas tilanne, jonka ymmärtämiseen ja psyykkiseen hallintaan ihmisen aiemmat kokemukset eivät riitä. Se etenee yleensä sokkivaiheen, reaktiovaiheen ja läpityöskentelyvaiheen kautta kohti uudelleen suuntautumisen vaihetta. Näiden vaiheiden kautta ihmisen tulisi päästä trauman aiheuttamasta epätasapainon tilasta kohti uutta tasapainoa. (Dyregrov & Raundalen 1997, 24; Holm & Turunen 2005, 33.)

Moni läheisen kuolema on ihmiselle traumatisoiva. Erityisesti näin on silloin, kun läheinen kuolee äkillisesti, rikoksen uhrina tai tekee itsemurhan. Lapselle vanhemman menettäminen on aina traumatisoivaa, koska sen myötä lapsen turvallisuudentunne järkkyy syvästi. Erityisen traumatisoivaa se on silloin, kun lapsi on ollut läsnä kuoleman tapahtuessa tai löytänyt vainajan. Kun läheisen kuolema on ollut traumatisoiva, ihmisellä on tehtävänänsä sekä traumatyö että surutyö. Jotta surutyölle tulisi mieleen tilaa, traumatyö on tehtävä ensin. (Dyregrov & Raundalen 1997, 24; Holm & Turunen 2005, 33.)

Sekä traumatyössä että surutyössä on kysymys menetyksestä. Vaikka traumatyö ja suruminen ovat monimuotoisesti yhteydessä toisiinsa, ne ovat kuitenkin eri asioita. Traumatyössä on kysymys trauman läpityöskentelystä kohtaamalla järkyttävä tapahtuma ja ottamalla se vähitellen erilaisten keinojen avulla osaksi omaa elämänhistoriaa. Traumatyössä muistikuvat tapahtumasta tunkeutuvat tuskallisina mieleen, vaikka ihminen ei haluaisikaan. Trauma saattaa tulla uniin painajaisina tai jokin tapahtumasta muistuttava ärsyke voi laukaista reaktion, jossa ihminen tuntee kauhunhetket todellisen tuntuisina uudelleen. Usein trauman kokenut yrittääkin välttää traumaattisesta tapahtumasta muistuttavia tilanteita ja asioita. Niiden kohtaaminen kuitenkin auttaa työstämään kokemusta. Reaktiot lievittyvät vähitellen, kun ihminen tulee tietoiseksi traumasta muistuttavista tekijöistä, oppii tunnistamaan niitä ja vähitellen niitä kohtaamalla kestäämään niiden aiheuttamia reaktioita. (Holm & Turunen 2005, 34.)

Myös lapsen täytyy saada käsitellä traumaattista kokemusta ja ymmärtää sen tapahtuneen menneisyydessä, jotta varsinainen sureminen käynnistyisi. Traumaattiset kokemukset on nostettava tietoisuuden tasolle, ymmärrettävä niihin liittyviä yksityiskohtia ja nähtävä ne reaaliosassa valossa. Joskus aikuisesta saattaa näyttää siltä, ettei lapsi ole kovinkaan järkyttynyt traumaattisesta tapahtumasta. Näissä tapauksissa lapsi saattaaakin olla liian traumatisoitunut tunteakseen vielä vihaa tai surua. (Holmberg 2003, 61-62.)

Lapsella voi olla tungettelevia muistikuvia ja kuvitelmia tapahtuneesta, jos hän on ollut paikalla kuoleman tapahtuessa. Mieli- ja muistikuvat voivat olla visuaalisia muistikuvia, hajuja, tunnetiloja, ääniä tai liikekuvia. Ne ovat voineet piirtyä mieleen esimerkiksi ruumiin näkemisestä tai väkivaltatilanteesta. Toisaalta ne lapset, jotka eivät ole olleet paikalla, rakentavat usein traumaattisia kuvitelmia tapahtuneesta. Lapset kokevat myös ahdistusta ja pelkoa kuoleman kautta elämään ilmaantuneen haavoittuvuuden ja turvattomuuden seurauksena. Yleensä lapsi ei tässä vaiheessa kuitenkaan pysty tunnistamaan tai ilmaisemaan näitä tunteita. Hän yrittää traumatyön aikana taistella muisti- ja mielikuvia vastaan ja hänen on vaikea puhua traumaan liittyvistä asioista. Tungettelevat muistot ja traumaattinen ahdistus voivat aiheuttaa lapselle traumaperäisiä stressireaktioita tai mutkistuneita surureaktioita, jos häntä ei auteta niiden käsittelyssä. Tästä syystä onkin tärkeää, että sureva perhe saa tukea. (Dyregrov & Raundalen 1997, 25.)

Varsinaisen suremisen aikana muistikuvat traumaattisesta tilanteesta ja menetetyistä ihmisistä ovat todellisia. Lapsi on jo tiedostanut suruun liittyvän trauman ja menetyksen, joka kokemukseen liittyi. Muistikuvat kuolleesta ovat pikemminkin lohduttavia. Usein lapsella on tarve puhua kuolleesta ja etsiä hyviä muistoja hänestä. Lasten toiminta on kuitenkin yksilöllistä. Toinen lapsi puhuu puhumistaan ja kyselee samat asiat uudelleen. Toinen taas vetäytyy ja haluaa pohtia asioita itsekseen ja salassa. Tunteet vaihtelevat vihasta suruun, masennukseen ja epätoivoon. Suremisenkin aikana painajaisunet saattavat olla osa lapsen psyykkistä reagoitua, mutta usein hän näkee myös lohduttavia unia tai unia, joissa tapahtuu myönteisiä ratkaisuja ja selviytymistä. (Holmberg 2003, 62.)

Vakavasti traumatisoituneen lapsen leikki on pakonomaista, tuskaista ja ilotonta. Sama teema saattaa toistua siinä tuntikausia. Lapselle on merkityksellistä, että hän voi kohdata trauman leikkiolosuhteissa, jotka hän kykenee hallitsemaan. Kun lapsen turvallisuuden tunne lisääntyy, hän uskaltuu vähitellen tuomaan leikkiin myös traumaan liittyviä

yksityiskohtia ja tunteita. Pakonomaisuuden ja toiston poistuminen leikistä on yleensä myönteinen merkki. Leikki saattaa kuitenkin muuttua emotionaalisesti rajummaksi. Tunteet ovat merkki siitä, että lapsi on käsitellyt traumaa tietoisuuden tasolla ja pystyy suremaan. Traumatisoitunut lapsi hyötyy terapeutin tai muun aikuisen tuesta, joka auttaa häntä kohtaamaan trauman turvallisesti ja sopivalla nopeudella. Lapsen saaman avun kautta leikki ei jumiudu paikoilleen vaan eheyttää lasta. (Holmberg 2003, 69-72.)

Suruvaiheessa olevan lapsen leikki on jo aktiivista ja sisältää tunteita. Suruprosessin vaiheesta riippuen siinä voi olla voimakasta vihaa ja surua. Traumaattinen tapahtuma on yhä mukana leikissä, mutta nyt lapsi antaa tapahtumalle tai henkilöille uusia rooleja. Hän muuttaa leikkiä vaihtaen omaa rooliaan ja käy läpi erilaisia ratkaisuja. Vähitellen lapsi suuntautuu jo kohti ymmärtämistä ja tulevaisuutta. Joskus lapsi ilmaisee suruaan aktiivisesti ainoastaan leikin, piirtämisen tai askartelun kautta. Ne ovat usein lapselle luonnollisempia ja helpompia purkautumisteitä kuin puhuminen. Lapsen surun sanat on ”kirjoitettu” leikkiin. Aikuisen tehtävänä on auttaa lasta löytämään näitä sanoja surulle ja seisoa lapsen rinnalla vastaanottaen ja sallien kaikenlaisia tunteita. Lapselle on tärkeää, että aikuinen antaa luvan ja luo mahdollisuuksia suruleikkeihin sekä antaa avoimesti tietoa ja selityksiä lasta askarruttaviin kysymyksiin. (Holmberg 2003, 73.)

Ympäristön huomaavainen suhtautuminen tai toisaalta huolenpidon puute vaikuttavat lasten trauma- ja surureaktioihin joko myönteisesti tai kielteisesti. (Dyregrov & Raundalen 1997, 28.) Lasta auttaa, kun hänen kanssaan toimivat aikuiset saavat riittävästi tietoa lapsen surusta ja surevan lapsen auttamisesta. Erityisen tärkeää on tiedostaa ja huomioida traumaattisen tapahtuman normaalit jälkireaktiot. Kun lasta autetaan ymmärtämään niitä, ne helpottavat ja antavat tilaa varsinaiselle surulle. (Holm & Turunen 2005, 22.)

Suru itsessään on luonnollinen ja tärkeä tapahtumasarja, joka käynnistyy yleensä spontaanisti, kun ihminen on kokenut elämässään suuren menetyksen. Surun tehtävänä on mahdollistaa elämän jatkuminen uudellaisiksi muuttuneissa olosuhteissa. Se auttaa ajan oloon hyväksymään sen, mitä elämässä ei voi muuksi muuttaa ja siten löytämään uusia lähtökohtia tulevaisuudelle. Lapsi suuntautuu elämässään luonnostaan eteenpäin ja kasvuun. Surun keskelläkin useimmat lapset tarttuvat päättäväisesti arjen toimintaan ja ihmissuhteisiin. Samanaikaisesti heillä on kuitenkin oltava tilaisuus myös käsitellä mene-

tystään. Kaikkia asioita ja tunteita lapsi ei halua tai pysty ilmaisemaan läheisimmilleen vaan hän tarvitsee tuekseen myös kodin ulkopuolisia aikuisia. (Linqvist 2003, 9-10.)

Worden (1996, 12-16) jakaa suremisen tehtävät neljään osaan: (1) Menetyksen todellisuuden hyväksyminen, (2) menetyksen aiheuttaman tuskan kokeminen, (3) sopeutuminen ympäristöön, josta kuollut puuttuu sekä (4) kuolleen uudelleen sijoittaminen osaksi elämänhistoriaa ja kuolleen muistamistapojen löytäminen. Mikäli menetystä seuraavien kahden vuoden aikana jokin tai jotkut näistä suremisen perustehtävistä näyttää puuttuvan lapselta kokonaan tai on korostuneen keskeneräisessä vaiheessa, lapsi kannattaisi ohjata ammattiauttajan konsultaatioon. Aikuisten läsnäoloa, rohkaisua ja tukea hän tarvitsee kaikkien suremisen tehtävien kohtaamiseen ja läpikäymiseen.

3.4 Surukäsityksen muutos

Lapsen surun huomioiminen on verrattain uusi ilmiö Suomessa. Viimeisen kymmenen vuoden aikana surua ja surutyötä koskevassa ajattelussa on tapahtunut suuria muutoksia. Näillä muutoksilla on ollut merkittävä vaikutusta siihen, että surevan lapsen tukemiseen ja tukimuotoihin on alettu kiinnittämään enemmän huomiota. 1900-luvun loppupuolelle hallinneen surukäsityksen mukaan onnistunut sureminen edellytti surijan irrottautumista kuolleesta ja menneisyydestä. Tämän surukäsityksen mukaan läheisen menetyksen jälkeisestä surusta voi toipua vasta kun kiintymyssuhde kuolleeseen on katkaistu. Tässä mallissa side kuolleeseen nähtiin yrityksenä taistella todellisuutta vastaan. Tätä vanhaa surukäsitystä voisi kutsua unohtamisen teoriaksi. Toisaalta on huomattu, että todellisuudessa surevalla on voimakas tarve kuolleen muistamiseen ja olemassa oleva kiintymyssuhde kuolleeseen läheiseen. Tässä tilanteessa odotus, että kuollut pitäisi unohtaa, on aiheuttanut ristiriitaa surevalle. (Pojjula 2002, 33-36.)

Surua on kuvattu myös vaihemallilla, jonka mukaan kaikki surevat käyvät surussaan läpi samat vaiheet. Poijulan (2002, 35) mukaan kuitenkin vain 30 %:lla suru etenee tiettyjen vaiheiden kautta. Todellisuudessa jokainen suree omalla tavallaan ja aikataulullaan. Oma kokemus kertoo parhaiten, missä kohtaa sureva on surutyössään. Vaihemallin vaarana onkin se, että sureva ei salli itselleen senhetkistä tilaa vaan yrittää pakottaa itsensä johonkin muuhun mallin mukaiseen vaiheeseen.

Sysäys ajattelun muutoksille surukäsityksessä oli yhdeksäntoista surututkijan julkaisema kokoomateos: *Continuing Bonds. New Understandings of Grief*. Tutkijat huomasivat tekemissään haastatteluissa, että lapset, jotka olivat menettäneet vanhempansa, käyttäytyivät edellä mainitun surukäsityksen vastaisesti. Lapset tuntuivat pikemminkin ylläpitävän suhdettaan kuolleeseen vanhempaan kuin päästävän siitä irti. Tämä ei liittynyt epärealistiseen toiveeseen kuolleen palaamisesta. Lapset kertoivat, että ensimmäisenä suruvuonna he kokosivat yhteen muistoja, tunteita ja toimintoja, joiden avulla he säilyttivät yhteyden kuolleeseen vanhempansa ja kokivat näin olevansa lähempänä häntä. (Klass, Silverman & Nickman 1996, 73.)

Tutkijoiden johtopäätös oli, että tällainen toiminta kuuluu normaaliin suru- ja sopeutumisprosessiin. Se tuo lapselle lohtua ja auttaa häntä selviytymään. Mielikuvissa luodun muiston ja sen erilaisilla tavoilla tapahtuvan vaalimisen kautta surukokemus integroituu vähitellen osaksi lapsen elämäkokemusta. Samankaltaisia tuloksia oli saatu myös aikuisväestön keskuudessa tehdyissä tutkimuksissa. Lapsen käymää prosessia ei voi tarkastella irrallaan perhesysteemistä. Tutkijoiden mukaan elossa olevan vanhemman on tärkeää huolehtia siitä, että lapsella on mahdollisuus säilyttää edellä mainitun kaltainen suhde kuolleeseen vanhempansa. (Klass ym. 1996, 73.)

Uudemmissa surututkimuksissa on päädytty näkemykseen, että sekä lasten että aikuisten kyky kohdata menetys ja toteuttaa muutoksia elämässään paranee, jos he voivat säilyttää yhteyden vainajaan mielessään ja luoda hänestä arvokkaan muiston. Erilaiset tavat pitää yllä yhteyttä mielessään lohduttavat ja tukevat surijaa sekä auttavat häntä siirtymään menneisyydestä tulevaisuuteen. (Virtaniemi 2003.) Surutyö vaatii kuitenkin niin aikuiselta kuin lapseltakin aina uudestaan ja uudestaan alkamista, taukoja, aikaa ja paljon voimia. Se on tunteiden ja järjen sopeutumista uuteen tilanteeseen työstämällä menetystä ja siihen liittyviä ajatuksia ja tunteita. Keskeistä surutyössä on se, että surevan ja kuolleen läheisen välinen konkreettinen kiintymyssuhde muuttuu vähitellen mielikuvas-
tason muistosuhteeksi. Surutyön kautta ihminen rakentaa mielikuvan kuolleesta sen säilyttämiseksi muistissa. Surutyön tehtävänä on lisäksi menetyksen hyväksyminen, surun aiheuttaman kivun läpikäyminen sekä sopeutuminen ja elämän jatkaminen ympäristössä, josta kuollut puuttuu. (Poijula 2002, 77.)

Uusi surukäsitys sisältää siis ajatuksen, että sureva voi säilyttää jatkuvan kiintymyssuhteen kuolleeseen. Sureva rakentaa uuden minän ja toisen ihmisen ja suhteen kuvan mieleensä eli uuden sisäisen kiintymyksen. Kun sureva on kyennyt luomaan uuden mielikuvamallin sisäiseen työskentelymalliinsa, surun kärsimyskin lievittyy. Sureva oppii menetykseensä vähitellen ja kuolleesta rakkaasta kasvaa ”sisäistetty aarre”. Samanaikaisesti sureva toistojen kautta oppii, ettei kuollut ihminen ole konkreettisesti enää olemassa. Surevan reaktiot ja tuska lievittyvät vähitellen. Jos sureva pystyy kohtaamaan menetyksen ja saa siihen riittävästi apua, suru on kuin oppimisprosessi. Se muuttaa ihmistä oleellisella tavalla, jota voi kutsua henkilökohtaiseksi kasvuksi. (Poijula 2002, 21-22; Hogan 2000, 8.)

3.5 Vanhemman kuolema menetyksenä

Lapsen kannalta vanhemman menetys on kaikkein vaikein menetys, joka lasta voi elämässä kohdata. Vanhempi edustaa lapselle koko elämän perustaa ja turvaa. Vanhemmat ovat lapsen ensimmäisen kiintymyssuhteen luojat ja näin perusta kaikille ihmissuhteille. Lapselle vanhemman kuolema on melkein aina odottamaton ja yllättävä. Se ei tule pitkän elämän päätteeksi vaan ennen aikojaan. Kuoleman syynä vanhemman ikävaiheessa on todennäköisesti onnettomuus, äkillinen sairaus tai itsemurha. Tästä syystä vanhemman kuolema tulee sokkina, joka uhkaa lapsen jokapäiväistä elämää ja uskoa tulevaisuuteen. Vanhempaa, joka aikaisemmin lohdutti surussa, ei enää olekaan. (Holm & Turunen 2005, 21-22; Poijula 2002, 146-147.)

Traumatisoivan kokemuksen lisäksi vanhemman kuolema aiheuttaa lapsen elämään suuria rakenteellisia muutoksia. Myös perhe sellaisena, kuin lapsi on sen tuntenut, häviää. Vanhemman kuoleman tapahtuessa koko perhesysteemi joutuu epätasapainoon, jäljelle jäänyt vanhempi ja sisarukset eivät ole enää samanlaisia kuin ennen. Perheen rutinit ja roolit joutuvat muutokseen ja arjen rakenteet järkkyvät. Tasapainon löytyminen perhesysteemissä vie aikaa. Lapsi saattaa alkaa pelätä toisenkin vanhemman menetystä tai omaa kuolemaansa. Hän saattaa vartioida pitkään läheisiään ja olla levoton, jos he eivät ole näköpiirissä. Lapsi saattaa tuntea itsensä myös huonoksi ja avuttomaksi, kun ei voi enää saada konkreettista kosketusta vanhempansa voimaan ja hyvyyteen. (Saari 2003, 261; Poijula 2002, 146-147.)

Kun lapsi menettää toisen vanhempansa, hän menettää usein psyykkisesti myös toisen vanhempansa joksikin aikaa. Sokki, suru ja monien pakollisten asioiden hoito sitoo jäljelle jääneen vanhemman aikaa ja voimavaroja eikä niitä aina riitä tarpeeksi lapsen lohduttamiseen. Joskus lapsesta voi tullakin vanhempansa lohduttaja. Hän voi pyrkiä olemaan mahdollisimman kiltti ja välttämään negatiivisten tunteiden ilmaisua. Jos sureva perhe ei saa tukea, riskinä on, että lapsi jää surussaan tunnetasolla yksin. (Saari 2003, 261; Poijula 2002, 146-147.)

3.6 Lapsen yksilöllinen suru ja tuen tarve

Worden (1996, 17) on eritellyt kuusi kohtaa, joilla on yhteys siihen, miten lapsi kykenee vastaanottamaan vanhempansa kuoleman: (1) kuolema ja sitä ympäröivät rituaalit, (2) lapsen suhde kuolleeseen vanhempaan ennen ja jälkeen kuoleman, (3) eloon jääneen vanhemman toiminta ja hänen kykynsä olla vanhempi lapselleen, (4) perhetekijät, (5) lapsen saama tuki perheen ulkopuolisilta tahoilta sekä (6) lapsen persoonaan liittyvät tekijät, ikä, sukupuoli, käsitys omasta itsestä ja kuoleman ymmärtämisen taso. Tiivistäen voisi todeta, että lapsen reaktioihin, suruun ja tuen tarpeeseen vaikuttavat kuoleman olosuhteisiin, lapsen perheeseen ja ympäristöön sekä lapseen itseensä liittyvät tekijät.

3.6.1 Kuoleman olosuhteisiin liittyvät tekijät

Sekä lasten että aikuisten on vaikea suhtautua äkilliseen kuolemaan. Äkillinen kuolema on usein traumaattinen ja vaikuttaa voimakkaasti myös aikuisten kykyyn kohdata lasten tarpeet. Traumatisoituminen koskettaa koko lapsen lähiyhteisöä silloin, kun lapsen vanhempi on tehnyt itsemurhan, kuollut henkirikoksen uhrina tai hänen ruumiinsa on kadonnut. Lapsen tarpeiden huomioiminen on erityisen tärkeää myös silloin, kun hän on ollut läsnä kuoleman tai onnettomuuden tapahtuessa tai löytänyt ruumiin. Vaikeuksia näissä tilanteissa lapselle saattaa aiheuttaa aikuisen kykenemättömyys keskustella oman tilansa vuoksi kuolemantapauksen yksityiskohdista, joista lapsella on tarve tietää. Jos lapsi ei saa tietoa tai häneltä salataan kuolemaan liittyviä olosuhteita ja syitä, hän yrittää luoda itse kuvan tapahtumista. Kuvitelmat saattavat aiheuttaa lapselle pelon, syyllisyy-

den ja häpeän tunteita. Aikuista tarvitaankin antamaan lapselle konkreettista ja todenperäistä tietoa kuolemantapauksesta. (Holm & Turunen 2005, 41; Saari 2003, 260-261.)

Myös silloin, kun lapsen vanhempi on tehnyt itsemurhan, on tärkeää puhua lapselle totta. Totuuden kertominen ei vahingoita lasta vaan pikemminkin helpottaa surun työstämistä. Paras aika kertomiseen on heti itsemurhan tapahduttua. Lapselle kannattaa kertoa kaikki tieto kerralla rehellisesti ja yksinkertaisesti lapsen ikä ja kehitystaso huomioiden. Näin toimien lasta suojataan siltä, ettei totuus enää muutu pahemmaksi. Ensi vaiheen sokki suojaa myös lasta ja hän käsittelee asiaa vähitellen siihen tahtiin kuin mieli on siihen valmis. Totuuden kertominen heti ja läheisten läsnä ollessa suojaa lasta myös siltä, että hän kuulisi asiasta ulkopuolisilta turvattomassa ympäristössä. Itsemurhan salailu horjuttaa lapsen luottamusta vanhempaan ja salailun ilmapiiri kotona lisää lapsen turvattomuuden tunnetta. Lapsi vaistoa joka tapauksessa herkästi aikuisten käytöstä ja tunteita. Salailu aiheuttaa myös stressiä perheessä ja vaikeuttaa avointa vuorovaikutusta, joka surutyössä on tärkeää. (Laimio 2006; Holm & Turunen 2005, 42-43.)

Lasta ei tulisi sulkea kuolemaan liittyvien rituaalien ja tilaisuuksien ulkopuolelle. Nykykäsityksen mukaan on suositeltavaa, että lapset otetaan mukaan myös katsomaan vainajaa. Pienetkin lapset voidaan ottaa mukaan myös hautajaisjärjestelyihin. Kun lapsi turvallisten aikuisten seurassa saa osallistua erilaisiin rituaaleihin ja häntä on autettu niihin valmistautumaan, lapsen epätodellisuuden tunteet ja harhakuvitelmat vähenevät. Rituaalien kautta hän saa ilmaista tunteitaan ja jättää hyvästit kuolleelle vanhemmalleen. Aikuisten on tärkeää huolehtia myös siitä, että lapsi saa tilaisuuksia muistaa kuollutta vanhempaansa elämänsä myöhemmissä vaiheissa. (Holm & Turunen 2005, 42.)

3.6.2 Lapsen perheeseen ja ympäristöön liittyvät tekijät

Surevan lapsen ympärillä olevien aikuisten käytös vaikuttaa lapsen suremiseen. He ovat mallina surukäyttäytymisestä. Onkin tärkeää, että aikuiset eivät piilota suruaan vaan ilmaisevat tunteitaan. Toisaalta he ovat mallina myös elämänuskosta ja toivosta, elämän jatkumisesta läheisen kuoleman jälkeen. Lapsen saama tuki vaikuttaa hänen mahdollisuksiinsa käsitellä tapahtunutta. Lasten suruprosessi etenee tyydyttävimmän, kun heidän tarpeensa hyväksytään ja huomioidaan. Tukea antavien ihmisten määrää tärkeämpi

on tunneilmasto. Jotta lapsi kykenee saamaan otteen tapahtumasta, on tärkeää että hänen kanssaan kommunikoidaan avoimesti ja hänen tunteenilmauksilleen on hyväksyvä ja avoin ilmapiiri. Tärkeää on myös huolehtia lapsen jokapäiväisistä rutiineista ja tarpeista. Arkirutiineista kiinni pitäminen luo lapselle pysyvyyden ja turvallisuuden tunnetta sekä auttaa lasta sopeutumisessa uuteen tilanteeseen. (Dyregrov 1993, 49; Erkkilä 2003, 33.)

Lapsen omat tutut aikuiset ovat tärkeimpiä auttajia. Ristiriitaista tilanteessa kuitenkin on, että juuri silloin kun lapsi elämässään eniten tarvitsisi aikaa, kärsivällisyyttä ja ymmärtämystä läheisiltä aikuisiltaan, nämä eivät sitä todennäköisimmin kykene hänelle antamaan. Puolison kuolema äkillisesti aiheuttaa traumaattisen kriisin myös leskeksi jääneelle lapsen vanhemmalle. Toisaalta, jos kuolema tapahtuu pitkän sairastamisen jälkeen, puolison sairausaika on kuluttanut jo paljon hänen voimavarojaan. Oman surun lisäksi kuolemaan liittyvien pakollisten asioiden hoito sekä äkilliseen yksinhuoltajuuteen liittyvät järjestelyt vievät lesken aikaa ja voimia. (Holm & Turunen 2005, 21.)

Lapselle on merkitystä myös perheen koolla ja rakenteella, yleisellä selviytymistyyllillä sekä perheen sisäisillä tuki- ja vuorovaikutusjärjestelmillä. Myös erilaiset stressitekijät ja muutokset lapsen arkipäiväisessä elämässä vaikuttavat lapsen suruun ja toipumiseen. Osassa perheitä vallitsee yhteishenki ja toimiva vuorovaikutus, osassa perheitä on jo ennen vanhemman kuolemaan vaikeuksia huomioida lasten tarpeita. Lapsi on myös saattanut kokea elämässään jo aiemmin menetyksiä. Ne vaikeuttavat lapsen surua ja lisäävät tuen tarvetta. (Dyregrov & Raundalen 1997, 26-28; Dyregrov 1993, 49-52.)

Aikaisemmin surun käsittely tapahtui enemmän yhteisön sisällä toinen toisiaan tukien. Tänä päivänä yhteisöllisyyden rakenteet, suku- ja kyläyhteisöt ovat haurastuneet. Lapsiperheiden suku asuu usein toisella paikkakunnalla. Isovanhemmat voivat olla jo iäkkäitä tai eivät muutoin voi tulla surevan perheen avuksi. Sureminen on erilaista ja vaikeampaa kuin ennen. On vaarana, että suru tekee ihmiset yksinäisemmäksi ja eristää yksilöitä ja perheitä. Surevassa perheessä ja lähisuvussa sen jokaisella jäsenellä on myös oma, erilainen surunsa, johon tulisi olla sopivaa tukea tarjolla. Lapsen kannalta onkin tärkeää, että myös hänen läheistensä tukemisesta huolehditaan. (Laimio 2003, 12.)

3.6.3 Lapsen itseensä ja hänen elämänsä historiaansa liittyvät tekijät

Jokaisella lapsella on persoonallinen tapansa suhtautua vastoinkäymisiin. Toiset lapset pohtivat luonnostaan enemmän asioita ja saattavat miettiä myös kuolemaa jatkuvasti. Luonteeltaan pidättyvien tai jostakin syystä tasapainottomien lasten surutyö saattaa olla vaikeampaa kuin vahvempien lasten. Lapsen suhde vainajaan vaikuttaa surutyön kulkuun siten, että ristiriidat suhteessa lisäävät mutkistuneen surun mahdollisuutta. Tällainen tilanne voi syntyä esimerkiksi silloin, jos kuollut vanhempi on jollain tavoin kaltoin kohdellut lastaan. (Dyregrov 1993, 50; Dyregrov & Raundalen 1997, 27.)

Jokaiselle lapselle on myös jo pienenä syntynyt tietynlainen kiintymyssuhteen malli, jolla on merkitystä sille, miten hän reagoi stressitilanteissa ja pystyy vastaanottamaan apua. Ensimmäisten vuorovaikutussuhteidensa pohjalta lapsi luo omaa minuuttaan, käsitystä ja kokemusta itsestään. Jo vauvaiässä lapsi saa kokemusta siitä, miten arvokas hän on, miten hän voi ilmaista tarpeitaan sekä tunteitaan ja millaisen vastauksen hän saa niihin hoitajaltaan. Ensimmäinen kiintymyssuhde sisäistyy vuorovaikutusmalliksi, joka vaikuttaa vahvasti ihmisen elämässä myöhemmin. Sen pohjalta lapsi peilaa tärkeät ihmissuhteensa. Sen laadulla on erityisen suuri merkitys niissä tilanteissa, joissa lapsi kokee ahdistavia asioita. Uhkaavassa tilanteessa lapsi pyrkii kiintymyskäyttäytymisellään palauttamaan turvallisuudentunteensa ja saavuttamaan häntä hoitavan ihmisen läheisyyden. (Holm & Turunen 2005, 17-18.)

Lapsen kiintymyssuhde voidaan luokitella joko turvalliseksi tai eriasteisesti turvattomaksi. Turvallisesti kiinnittynyt lapsi on varhaisessa vuorovaikutuksessaan saanut kokea olevansa rakastettu. Tätä kautta hänen on helpompaa vaikeassakin tilanteessa olla turvallisesti oma itsensä sekä osoittaa avoimesti ja luottavaisesti kaikenlaiset tunteensa. Hän voi kokea tulevaisuutta ymmärretyksi ja lohdutetuksi. Turvallisesti kiinnittynyt lapsi kykenee hakemaan ja hyödyntämään aikuisten tukea sekä ottamaan sitä kriisitilanteissa vastaan myös perheen ulkopuolisilta aikuisilta. Hänellä on myös hyviä mielikuvia ja muistoja kuolleesta vanhemmastaan, jotka lohduttavat. Toisaalta turvallisesti kiinnittyneen lapsen kehityshistoria ei vahvista häntä vaaran varalle ja hän voi stressitilanteessa reagoida voimakkaastikin. Psykkiset oireet eivät hänellä kuitenkaan muutu pysyviksi. (Punamäki 2001, 186-188; Poijula 2002, 24-25.)

Turvattomasti kiinnittyneiden ryhmä voidaan jakaa välttelevästi, ristiriitaisesti ja jäsentymättömästi kiinnittyneisiin lapsiin. Välttelevästi kiinnittyneet lapset pyrkivät välttämään kielteisten tunteiden ilmaisua. He eivät ole oppineet hädässään käyttämään läheistä ihmistä turvanaan, vaan heidän selviytymiskeinonsa ovat toiminnallisia ja ongelmakeskeisiä. Välttelevästi kiinnittynyt lapsi on oppinut luottamaan enemmänkin omiin kykyihinsä kuin toisilta saatavaan turvaan ja huolenpitoon. Tästä johtuen hänen on myös traumaattisessa tilanteessa vaikeampi luottaa aikuisen haluun ja kykyyn auttaa häntä. (Holm & Turunen 2005, 18-19; Hautamäki 2001, 36-38.)

Ristiriitaisesti kiinnittyneet lapset ovat luoneet kiintymyssuhteen sellaiseen hoivaajaan, joka on vastannut heidän tarpeisiinsa epäjohdonmukaisesti. Hoivaajan vuorovaikutustavat ovat olleet monimutkaisia ja vaikeasti ennakoitavia. Lapselle ei ole kehittynyt toimivaa mallia, jolla hallita näitä vuorovaikutustapoja. Hän on oppinut olemaan jatkuvasti valpas ympäristön suhteen. Usein hän näkee sen liioitellun uhkaavana ja vaarallisena. Hänen selviytymiskeinonsa ovat tunteenomaisia ja sisältävät paniikinomaisia piirteitä. Lapsen omat voimavarat ovat vähäiset ja hänen on vaikea luottaa kykyihinsä selviytyä stressitilanteista. Hän hakee apua itselleen, mutta odotukset avun tuomasta turvasta voivat olla epärealistisen suuria ja aiheuttaa näin pettymyksiä. (Punamäki 2001, 186-188; Holm & Turunen 2005, 19.)

Jäsentymättömästi kiinnittyneet lapset ovat hyvin turvattomasti kiinnittyneitä ja reagoivat stressitilanteissa paniikinomaisesti. Tämä ryhmä tarvitsee psykososiaalista apua ja tukea muutoinkin kuin stressitilanteissa. He ovat luonnollisesti myös kaikkein riskialttein ja eniten tukea tarvitseva ryhmä surevissa lapsissa. Heidän ja muidenkin eri tavoin turvattomasti kiinnittyneiden lasten tavoittaminen avun ja tuen piiriin olisi erityisen tärkeää. Tietämys kiintymyssuhteesta voi myös auttaa aikuisia löytämään juuri tietyille lapselle sopivia keinoja työstää menetystään. (Holm & Turunen 2005, 19-20.)

Dyregrovin mukaan (1993, 52-53) tyttöjen ja poikien välillä on havaittu eroja siinä, miten he käsittelevät kuolemantapausta ja ilmaisevat suruaan. Eroja on havaittu erityisesti kuolemantapauksesta puhumisessa ja tunteiden osoittamisessa. Näyttäisi olevan tavallista, että tytöille nämä ovat helpompia kuin pojille. Tytöt myös kuvailevat enemmän suru- ja kriisireaktioitaan ja ilmaisevat tunteitaan kirjoittamalla. Poikien keskuudessa sen sijaan kuolemaan liittyvien ajatusten torjunta näyttäisi olevan yleisempää. Erot tulevat

esille selvemmin kahdeksasta ikävuodesta lähtien ja ovat erityisen selkeitä murrosiässä. Eroja tyttöjen ja poikien välillä on havaittu myös heidän saamassaan tuessa. Tyttöillä on useammin läheinen ystävä, jolle he voivat uskoutua ja jolta he saavat tukea. Myös kotona tytöt puhuivat poikia enemmän kuolemantapauksesta. Vaikka erot eivät luonnollisesti koskekaan kaikkia tyttöjä tai poikia, olisi tärkeää tunnistaa ja huomioida niitä myös auttamisjärjestelmissä.

3.7 Tukea surevalle lapselle

Surevan lapsen tukemista voidaan tarkastella sosiaalisen tuen käsitteen kautta. Sosiaalisen tuen käsitettä on muovannut yhdysvaltalainen House jo 1980-luvun alussa. Hänen ajatustensa pohjalta käsitettä on määritelty myös suomalaisissa kirjoissa ja tutkimuksissa. Vartia (1994, 197) jaottelee työpaikan konfliktitilanteita käsittelevässä artikkelissaan sosiaalisen tuen käsitteen neljään pääryhmään:

- 1) henkinen tuki, johon kuuluu arvostaminen, luottaminen, välittäminen ja kuunteleminen,
- 2) arviointituki, johon kuuluu palaute, vahvistaminen ja sosiaalinen tasa-vertaisuus,
- 3) tietotuki, joka tarkoittaa neuvoja, ehdotuksia, ohjeita ja tietoa sekä
- 4) konkreettinen apu, jota on esimerkiksi omalla työllä auttaminen tai rahallinen avustaminen.

Vartian (1994, 197) mukaan se, miten ihminen selviää kuormittavasta tilanteesta, riippuu siitä, onko hänen saatavillaan riittävästi tilanteen kannalta tarpeellista sosiaalista tukea. Sosiaalinen tuki on hänen mukaansa kahden tai useamman ihmisen välistä henkisen huolehtimisen, välineellisen avun tai arvioinnin vaihtumista. Sosiaalinen tuki tarjoaa ihmiselle palautetta, vahvistamista ja tunteen siitä, että hän voi hallita ympäristöään. Se vahvistaa kokemusta siitä, että hän on sosiaalisen verkoston jäsen, häntä arvostetaan ja rakastetaan.

Sosiaalista tukea voi antaa ihmisen sosiaalinen verkosto ja ammattiauttajat. Sosiaalinen tuki voi olla näin sekä maallikon että ammattilaisen antamaa. Se voi olla suoraa henkilöltä toiselle välittyvää tai epäsuoraa, järjestelmän kautta annettavaa tukea. (Kumpusalo

1991, 14-16.) Sosiaalinen verkosto muodostuu kaikista niistä ihmisistä, joiden kanssa lapsi on tekemisissä päivittäin tai harvemmin. Siihen kuuluvat perheenjäsenten lisäksi sukulaiset, ystävät, naapurit, päiväkodin tai koulun henkilöstö. (Poijula 2002, 215.)

Edellä mainittu sosiaalisen tuen määritelmä sopii kuvaamaan myös surevan lapsen tuen tarvetta. Sureva lapsikin tarvitsee sosiaalisen tuen eri ulottuvuuksia. Lapsi tarvitsee ihmisiä, jotka tukevat häntä henkisesti; antavat fyysistä läheisyyttä, hoivaavat, kuuntelevat ja ottavat vastaan tunteita. Tämän tuen kautta lapsi saa turvallisuudentunnetta ja toivoa elämän jatkumisesta sekasortoisisessa tilanteessa.

Arviointitukena voidaan nähdä koko sosiaalisen ympäristön, esimerkiksi koulun, päivähoidon ja kavereiden antama tuki. Sen kautta lapsi saa palautetta ja vahvistamista siitä, että hän on yhteisönsä hyväksytty ja tasavertainen jäsen. Hän huomaa, että on myös asioita, jotka jatkuvat ja pysyvät ennallaan surusta huolimatta. Myös vertaistuen voidaan ajatella kuuluvan tähän ryhmään. Sen kautta lapsi saa sosiaalisen tasavertaisuuden kokemuksia. Vertaistuki voi olla myös tietotukea.

Tietotukena surevan lapsen kohdalla voidaan nähdä kaikki se tuki, jolla lasta autetaan ilmaisemaan ja käsittelemään suruaan. Tätä tukea lapsi voi saada myös ammattiavun, esimerkiksi terapian kautta. Myös kuolemantapaukseen liittyvän tiedon oikean välittämisen voidaan nähdä kuuluvan tietotukeen, koska se auttaa lasta tapahtuneen käsittelyssä ja siitä selviämässä. Lapsen vanhempi voi hankkia tietotukeen kuuluvia neuvoja ja ehdotuksia myös lapsen surua koskevan teoriakirjallisuuden kautta. Konkreettista tukea on surevan perheen auttaminen kodinhoidossa ja lastenhoidossa sekä taloudellisesta toimeentulosta huolehtiminen.

Surevan lapsen tukeminen on ennen kaikkea ennalta ehkäisevää työtä lapsen tulevaisuuden hyväksi. Tänä päivänä on olemassa runsaasti tietoa ihmisen psyyken toiminnasta ja sen vaurioiden ehkäisemisestä. Ymmärretään, että läheisen ihmisen menettäminen, varsinkin äkillisesti ja ennen aikojaan on ihmiselämän raskaimpia elämäkokemuksia. Ennalta ehkäisevällä työllä voidaankin säästää sekä inhimillisiä kärsimyksiä että taloudellisia kustannuksia, kun lasta autetaan ja tuetaan ennen kuin ongelmia tulee tai ne kasvavat vaikeahoitaisemmiksi. (Kumpulainen 2006, 26.)

Läheisten ihmisten lisäksi *päiväkodin ja koulun* aikuiset viettävät paljon aikaa lapsen kanssa ja tuntevat lapsen persoonallisuuden sekä ryhmän kulttuurin. Heidän tehtävänä on ottaa vastuu kuolemantapauksen kertomisesta muille ryhmän lapsille vanhemman kanssa sovitulla tavalla sekä surevan lapsen tukeminen päivähoidon ja koulun aloituksessa vanhemman kuoleman jälkeen. Parhaimmillaan he voivat toimia surevalle lapselle turvallisena kodin ulkopuolisena aikuisina, jotka kykenevät ottamaan vastaan lapsen tunteiden ilmaisua ja ovat valmiita keskustelemaan lapsen kanssa. Heillä on myös mahdollisuus havainnoida surevaa lasta ja pohtia lapsen tuen tarvetta vanhemman rinnalla. Lapsille päiväkotiki ja koulu ovat myös paikkoja, joissa he voivat elää yhdessä toisten lasten kanssa iloista lapsen elämää surunkin keskellä. (Salonen 2002.)

Vertaistukea lapsen on mahdollisuus saada *sururyhmien, kuntoutuskurssien* sekä vapaamuotoisten tapaamisten kautta, joissa on muita vanhempansa menettäneitä lapsia. Vertaistukiryhmät eivät kuulu terapian piiriin vaikka niillä onkin terapeuttisia vaikutuksia. Lapsella ei myöskään tarvitse olla mitään psyykkisiä tai sosiaalisia ongelmia voidakseen hakea tukea vertaisryhmästä. Sururyhmiä järjestävät perinteisesti *seurakunnat*. Nuorten leskien ja lasten yhteisiä kuntoutuskursseja järjestää Suomen Mielenterveysseura. (Holmberg 2003, 90-91; Niku & Sarinko 2004, 23.)

Ryhmien ja kurssien ohjaajat järjestävät tilaisuuksia traumaattisten kokemusten ja surun työstämiseen, mutta he eivät analysoi lapsen käyttäytymistä ja toimintaa. Vertaisryhmätoiminta tarjoaa tilan, puitteet ja psykososiaalisen tuen lapselle, jotta hän voi jakaa vaikeita kokemuksia, ilmaista tunteita ja opetella uusia selviytymiskeinoja. Tämä tukee lapsen kehitystä, antaa lohtua ja voimavaroja surussa sekä auttaa kohtaamaan tulevaisuuden haasteita. Vertaisryhmissä lapsi saa tukea saman menetyksen kokeneilta lapsilta. Lapsen yksinäisyyden ja erilaisuuden tunteet vähenevät, kun kokemuksia jaetaan ryhmässä, jossa jokainen tuntee lapsen surun. Toisten lasten samanlaiset kokemukset auttavat lasta ymmärtämään itseään, tapahtunutta sekä siihen liittyviä asioita paremmin. Ne myös auttavat asettamaan tapahtuneen oikeaan perspektiiviin. (Holmberg 2003, 90-91; Niku & Sarinko 2004, 23.)

Monenlaista tukea leskiperheille Jyvässeudulla tarjoaa *Jyvässeudun nuoret lesket ry* ja sen toiminnan pohjalta syntyneet kehittämishankkeet. Yhdistykseen kuuluu tällä hetkellä noin 60 jäsentä. Sen tavoitteena on auttaa ja tukea leskeytyneitä ja heidän lapsiaan.

Yhdistyksen toimintamuotoja ovat vertaisryhmä kokoontumiset, asiantuntijavierailut, virkistystoiminta, keskusteluapu, tiedotus, sururyhmät ja mahdollisuuksien mukaan käytännön apu. Jäsenten tapaamisia on noin kerran kuukaudessa. Lapsille on niissä omaa ohjelmaa, josta vastaa yhdistyksen lastenhoitaja. *Leskityön kehittäminen -projekti* on Jyvässeudun nuoret lesket ry:n kehittämishanke, jonka tavoitteena on kehittää leskiperhetyötä ja turvata se myös tulevaisuudessa leskeytyville. Sen tavoitteena on kehittää toimiva leskiperhetyön toimintamalli ja vaikuttaa yhteiskunnallisella tasolla leskiperheiden oikeudelliseen asemaan ja epäkohtiin. Projekti koordinoi myös vapaaehtoistyötä ja järjestää koulutusta. *Arjen leskiperhetyö lapsille -projekti* aloittaa toimintansa 1.4.2007. Sen tavoitteena on keskittyä erityisesti leskiperheiden lasten tarpeiden huomiointiin ja lasten tukemiseen. (Jyvässeudun nuoret lesket ry:n esite, *Leskityön kehittäminen -projektiesite*, *Arjen leskiperhetyö lapsille -projektiseloste*.)

Ammattiapua surevalle lapselle tarjoavat perusterveydenhuollon lisäksi kriisikeskus, perheneuvola ja erilaiset terapiat. *Kriisikeskus Mobile* on ympäri vuorokauden ja kaikkina viikonpäivinä auki oleva kriisikeskus, joka palvelee Jyväskylän ja sen ympäristökuntien asukkaita. Sen toimintamuotoina ovat puhelinpäivystys, tapaamiset kriisikeskuksessa tai asiakkaan kotona sekä jatkohoitoon ohjaaminen ja saattaminen. *Perheneuvola* on Jyväskylän sosiaali- ja terveystoimen toimintamuoto, jonka tehtävänä on tukea Jyväskylän ja ympäristökuntien lapsiperheitä erilaisissa elämäntilanteissa. Perheneuvolassa työskentelee psykologeja, lääkäreitä ja sosiaalityöntekijöitä. Työmuotoina ovat ohjaus ja neuvonta, erilaiset tutkimukset ja terapiat sekä ryhmätoiminta. Surevan lapsensa tuen tarvetta pohtiessaan, leskivanhempi voi ottaa suoraan yhteyttä perheneuvolaan. (Jyväskylän kaupunki. Sosiaali- ja terveystalvelukeskus.)

Surevan lapsen terapian tavoitteena on lapsen tunteiden ilmaisun mahdollistaminen turvallisessa ympäristössä. Terapiassa herätetään lapsen kuollutta vanhempaa koskevia muistoja sekä käsitellään ja tutkitaan niitä. Lapsen sopeutumista muuttuneeseen tilanteeseen pyritään helpottamaan. Surevan lapsen terapiaa voi olla perheterapiaa, ryhmäterapiaa tai yksilöterapiaa. Terapia voidaan toteuttaa esimerkiksi musiikin, leikin, kuvataiteen tai draaman keinoin. Sopiva terapiamuoto valitaan lapsen tarpeista lähtien. Terapiata arvioidaan tarvitsevan noin 30 % surevista lapsista. (Erkkilä 2003, 34, 54.)

4 TUTKIMUSTEHTÄVÄT JA TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

4.1 Tutkimustehtävät

Tutkimuksen tarkoituksena on kartoittaa leskiperheiden kokemuksia surevan lapsen saamasta tuesta Jyvässeudulla. Kokemuksia kysytään sekä lapsilta itseltään että heidän vanhemmiltaan. Tietoa ja kokemuksia kartoitetaan käytetyistä tukimuodoista, niiden merkityksestä, riittävydestä sekä tiedotuksen toimivuudesta. Tavoitteena on tuoda esille myös leskiperheiden toiveita ja ehdotuksia siitä, miten surevan lapsen tukemiseen tähtävää työtä tulisi kehittää.

Kokemuksia surevan lapsen saamasta tuesta kartoitetaan seuraavien osakysymysten avulla:

Mitä tukea sureva lapsi on saanut?

Mitkä tukimuodot on koettu tärkeimmiksi? Miksi ne ovat olleet tärkeitä?

Onko tukea saatu riittävästi?

Millaista tukea olisi tarvittu lisää ja mitä tukea toivotaan tulevaisuudessa?

Mistä on saatu tietoa erilaisista tukimuodoista?

Miten surevan lapsen tukemiseen liittyviä tukimuotoja tulisi kehittää?

4.2 Tutkimuksen kohderyhmän ja tutkimusmenetelmän valinta

Tutkimuksen kohderyhmä oli minulla tiedossa jo varhaisessa vaiheessa. Heti opintojen alkuvaiheessa päätin tehdä opinnäytetyöni leskiperheisiin ja heidän saamaansa tukeen liittyen. Oman leskeytymiseni kautta aihe oli käynyt itselleni merkitykselliseksi. Olin jo tuolloin mukana Jyvässeudun nuorten leskien yhdistyksen toiminnassa ja yhdistyksen jäsenenä olevat perheet muodostivat luonnollisen kohderyhmän tutkimukselleni. Ilman olemassa olevaa yhdistystä leskiperheitä olisi ollut varmasti vaikeampi tavoittaa.

Keskusteltuani Leskityön kehittämisprojektin projektipäällikön kanssa, selvisi, että nuorten leskien saamasta tuesta oli jo käynnissä opinnäytetöitä. Sen sijaan surevan lap-

sen tukeminen oli hänen mukaansa alue, josta tarvittaisiin tietoa uutta lapsille suunnattua projektia varten. Lapset olivat itselleni luonnollinen kohderyhmä myös aikaisemman ammatillisen koulutukseni ja työkokemukseni kautta. Ajattelin lapsiin liittyvän opinnäytetyön syventävän ja laajentavan näkemyksiäni. Aiheeseen liittyvään kirjallisuuteen olin jo osittain tutustunut aiheen henkilökohtaisuuden vuoksi, joten tiesin mistä teoriatietaoa lähden hakemaan. Motivaatiota lisäsi se, että tutkimukseni kautta saatavasta tiedosta voi olla oikeasti hyötyä leskiperhetyön kehittämisessä.

Tutkimukseni on luonteeltaan pääosin laadullinen eli kvalitatiivinen. Laadullista tutkimusta terminä käytetään kuvaamaan hyvin moninaisia ja erilaatuisia laadullisia tutkimuksia. Eri tieteenaloilla on myös omat laadullisen tutkimuksen traditionsa. Tässä opinnäytetyössä en erittele erilaisia laadullisen tutkimuksen muotoja ja perinteitä, vaan määrittelen sitä ainoastaan joillakin laajoilla määritelmillä ja tyypillisillä piirteillä. Laadullista tutkimusta voidaan kuvata myös käsitteillä ihmistieteellinen, ymmärtävä ja tulkinnallinen tutkimus. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 7,9.)

Laadullisen tutkimuksen lähtökohtana on todellisen elämän kuvaaminen. Kohdetta pyritään kuvaamaan kokonaisvaltaisesti, hyväksyen ajatus todellisuuden moninaisuudesta. Siinä myönnetään myös tutkijan arvosidonnaisuus. Arvot muovaavat sitä, mitä ja miten pyrimme tutkimiamme ilmiötä ymmärtämään. Tulokset ovat ehdollisia selityksiä tiettyyn aikaan ja paikkaan rajoittuen. Laadullisen tutkimuksen tavoitteena ei ole todentaa ja testata jo olemassa olevia väittämiä vaan pikemminkin löytää tai paljastaa tosiasioita. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2003, 152.)

Laadullisessa tutkimuksessa suositaan metodeja, joissa tutkittavien omat näkökulmat ja kokemukset pääsevät esille. Tapauksia käsitellään ainutlaatuisina ja aineistoa käsitellään sen mukaan. (Hirsjärvi ym. 2003, 155.) Laadullisessa tutkimuksessa ei pyritä tilastollisiin yleistyksiin, vaan kuvaamaan syvällisesti tarkastelun kohteena olevaa ilmiötä. Tästä lähtökohdasta tutkija harkitsee otoksen sopivan koon. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 87.) Koska tutkin ihmisten kokemuksia, mielipiteitä ja toiveita, laadullinen tutkimus tuntui luontevimmalta valinnalta.

Ensin ajatuksenani oli kerätä aineisto tutkimukseeni 2-3 teemahaastattelun avulla. Leskityön kehittämisprojektissa tekemäni harjoittelujakson myötä minulle kypsyi kuitenkin

ajatus siitä, että haluaisin kartoittaa useampien perheiden kokemuksia aiheesta. Kysymykset, joihin tutkimuksella lähdin vastausta hakemaan, olivat myös muotoutuneet tässä vaiheessa jo selkeiksi. Koska tein opinnäytetyöni yksin, monien haastattelujen purku olisi ollut työlästä. Lasten haastattelemineen tästä aiheesta olisi ollut myös arveluttavaa. Vaarana olisi ollut, että haastattelut olisivat voineet herättää lapsissa ahdistavia tunteita, joiden purkamisesta en olisi voinut kantaa vastuuta. Voi olla, että haastatteluun halukkaita lapsia olisi ollut myös vaikea löytää.

Päädyn ajatukseen, että tietoa suuremmalta joukolta olisi helpompaa kerätä lomaketyksen kautta. Tämän jälkeen aloin hahmottelemaan kysymyksiä kirjalliseen muotoon. Siltä varalta, että kirjallista materiaalia ei kyselylomakkeiden kautta tulisi riittävästi, tai se vaatisi tarkennusta, liitin lomakkeisiin kohdan, jossa vastaaja voi antaa suostumuksen haastatteluun. Tässä vaiheessa minulle heräsi ajatus siitä, että samalla voisin tutkia myös määrällisesti sitä, miten lapset ovat eri tukimuotoja tuekseen saaneet.

Tutkimuksessani on tästä syystä myös pieni määrällisen eli kvantitatiivisen tutkimuksen osuus. Hirsjärven ym. mukaan (2003, 128-129) kvantitatiivisia ja kvalitatiivisia menetelmiä voidaan käyttää rinnakkain toisiaan täydentävinä lähestymistapoina. Lähestymistavan ja metodin valinnassa kannattaa pohtia, mikä menettely tuo parhaiten selvyyttä käsiteltäviin kysymyksiin. Itse ajattelin kvantitatiivisen osuuden laajentavan tutkimukseni näkökulmaa. Vaikka otos on pieni eikä sen voida ajatella edustavan tilastollisesti koko Jyvässeudun leskiperheiden joukkoa, ajattelen sen antavan hyvää pohjatietoa tutkimukseen osallistuneiden perheiden kokemusten käsittelylle.

4.3 Aineiston hankinta ja käsittely

Luonnosta kyselylomakkeesta esittelin sekä Tuettu suru -projektin projektipäällikölle Anne Laimiolle että Leskityön kehittämisprojektin projektipäällikölle Sari Rappi-Lindholmille. Sain heiltä joitakin ehdotuksia ja tarkennuksia, jotka huomioin lomakkeen lopullisessa versiossa. Lasten lomakkeen annoin omien lasteni testattavaksi. Heiltäkin sain hyvää palautetta. Vaihdoin vielä heidän mielestään vaikeaselkoisen kysymyksen sanamuotoa selkeämmäksi. Laadin kyselyjen mukaan myös saatekirjeen (liite 1), jossa kerroin opinnäytetyöstäni ja sen tavoitteista.

Valmiit lomakkeet (liitteet 2 ja 3) otin mukaan Jyvässeudun nuorten leskien tapaamiseen helmikuussa 2006. Kerroin tapaamisessa mukana olleille opinnäytetyöstäni ja jaoin kyselylomakkeet palautuskuorineen niille leskille, joilla oli tutkimukseni ikäryhmään kuuluvia lapsia. Loput lomakkeet tutkimukseen sopiville perheille, postitti Sari Rappi-Lindholm yhdistyksen jäsentiedotteen mukana. Kaikkiaan kyselyitä lähti 20 perheeseen.

Vastauksia kyselyyn palautui 11:sta perheestä, koskien yhteensä 16 lasta. Vastausprosentiksi muodostui näin 55 %. Vastaukset saatuani kävin ne nopeasti läpi. Lähinnä tarkastelin sitä, näyttääkö niissä olevan tarpeeksi aineistoa vai tarvitsisinko vielä haastatteluja lomakkeen vastausten tueksi tai lisäksi. Suurin osa vastaajista oli ilmoittanut suostumuksensa haastatteluun. Totesin kuitenkin, että jo kirjallisen kyselyn kautta saan paljon materiaalia tutkimustani varten. Kävin vastaukset läpi vielä tutkimustehtävien kannalta ja ne näyttivät antavan vastauksia kysymyksiin, joihin olin niitä lähtenyt hakemaan. Tässä vaiheessa totesin, että vaikka kyselylomakkeen sisällön ja muodon hiomiseen kului paljon aikaa, tämä työ oli ollut hyödyllistä. Luovuin haastatteluideasta ja päätin keskittyä kyselyn kautta saamani kirjallisen materiaalin tutkimiseen.

Kesän aikana tutkimusmateriaali lepäsi ja keskityin teoriapuolen tarkempaan kirjoittamiseen. Tarkoitukseni oli analysoida aineistoa syksyn aikana. Opiskeluuni liittyvät muut tehtävät, harjoittelu ja oma työ veivät kuitenkin niin paljon aikaa, että analysointivaihe siirtyi vuoden 2007 alkuun. Elokuussa 2006 tein yhden opiskeluuni liittyvän harjoittelujakson Tuettu suru -projektissa ja Leskityön kehittämisprojektissa. Sen kautta sain paljon tietoa ja ideoita myös opinnäytetyötäni varten.

Aineiston analyysivaiheessa aloin ensimmäiseksi käsitellä lasten vanhempien vastaamia kaavakkeita. Taustatietojen kokoamisen jälkeen laskin moniko lapsista oli saanut tukea kunkin kyselyssä mainitun tukimuodon avulla. Kokosin myös kunkin tukimuodon osalta tiedon siitä, miten tärkeänä sitä oli pidetty. Nämä tiedot muunsin taulukkomuotoon. Tässä vaiheessa pidin samasta perheestä tulleet vastaukset vielä yhdessä. Halusin vertailla samasta perheestä tulleita vastauksia keskenään ja selvittää eroavatko ne toisistaan vai ovatko käytetyt tukimuodot samoja perheen eri lasten osalta. Vertailun jälkeen havaitsin, että niissä ei ollut juuri lainkaan eroja ja aloin käsitellä vastauksia tämän jälkeen yhtenä kokonaisuutena. Seuraavaksi siirryin käsittelemään tutkimuksen laajempaa kvalitatiivista osuutta.

Kvalitatiivisen aineiston perusanalyysimenetelmä on sisällön analyysi. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 93). Se on menettelytapa, jolla pyritään analysoimaan aineistoa systemaattisesti ja objektiivisesti. Se on tapa järjestää ja kuvailla tutkittavaa ilmiötä. Sisällön analyysissä pyritään rakentamaan malleja, jotka esittävät tutkittavaa ilmiötä tiivistetyssä muodossa ja joiden avulla tutkittava ilmiö voidaan käsitteellistää. Aineistoa pelkistetään, ryhmitellään ja luodaan erilaisia kategorioita. (Kyngäs & Vanhanen 1999, 3, 11.)

Lähdin etenemään tarkastellen kaavakkeita kysymys kysymykseltä, alkaen tukimuotojen tärkeyteen liittyvistä perusteluista. Ensin merkitsin kaikkien vastausten kohdalle vuoden, jolloin lapsen vanhempi oli kuollut. Tämän tein siitä syystä, että halusin tutkia oliko tuen saatavuudessa eroja eri vuosina vanhempansa menettäneiden lasten kohdalla. Kopioin ja leikkasin eri kysymysten vastaukset irti toisistaan ja kokosin vastaukset ryhmiksi kunkin kysymyksen alle. Keräsin sanontoja, joilla kysymyksiin oli vastattu ja ryhmittelin samasta asiasta kertovia vastauksia edelleen ryhmiksi. Joidenkin vastausten kohdalla annoin edellä mainittujen sanontojen ryhmälle otsikon tai yläkäsitteen, joka kuvasi vastausten sisältöä. Kun kaikki kysymykset oli näin käsitelty, aloin kirjoittamaan tuloksia kirjalliseen muotoon.

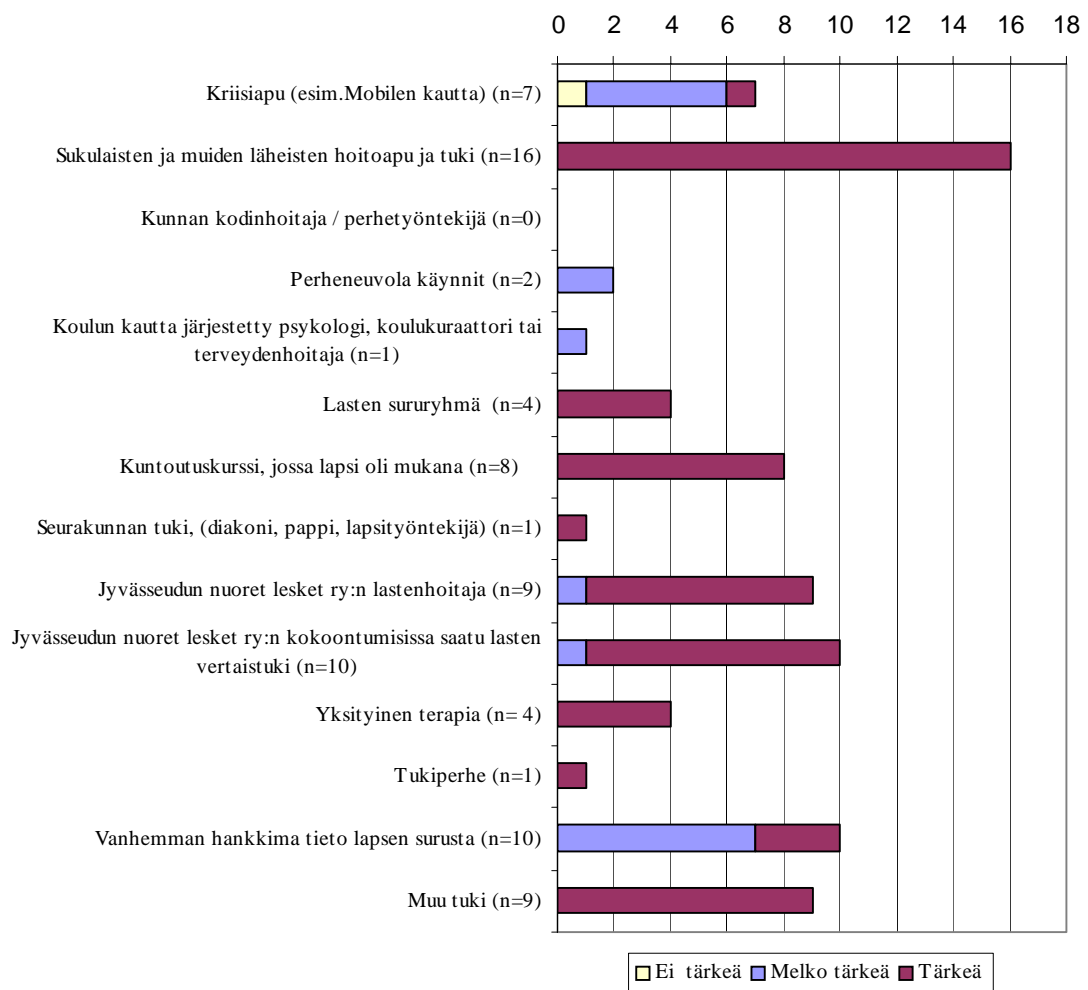
Tulosten esittelyssä en ole eritellyt koodien tai taustatietojen avulla, kuka vastaajista toi minkäkin asian esille, koska tarkoitukseni ei ollut vertailla vastaajien ajatuksia keskenään. Halusin kuvata ja tehdä näkyväksi leskiperheiden kokemuksia, mielipiteitä ja ajatuksia yleisellä tasolla. Tämän tavoitteen kannalta ei ollut merkityksellistä koodien mukaan eritellä tai vertailla vastaajia. Koodaus olisi saattanut vaarantaa myös tutkimuksen luottamuksellisuuden. Vastaajat ovat suurimmaksi osaksi tuttuja keskenään ja ovat keskustelleet keskenään lastensa saamasta tuesta. Tästä johtuen olisi ollut mahdollista, että joku vastaajista olisi ollut tunnistettavissa. Samasta syystä en tutkimustulosten esittelyssä erittele vastaajien sukupuolta.

5 TUTKIMUKSEN TULOKSET

5.1 Surevan lapsen saama tuki

Kyselyyn vastanneista perheistä oli kuollut toinen vanhempi vuosien 1999 - 2005 välillä. Perheiden lapset olivat olleet vanhemman kuollessa 1-11 -vuotiaita. Poikia heistä oli 10 ja tyttöjä 6.

Kyselyn kvantitatiivisessa osuudessa oli nimettyä 14 tukimuotoa, joista vastaajia pyydettiin rastittamaan lapsen saamat tuet sekä kokemukset niiden tärkeydestä. Kuvio 1 kertoo kaikkien tukimuotojen osalta tiedot siitä, moniko lapsi kyseistä tukimuotoa oli käyttänyt. Vastaajien kokemukset kunkin tukimuodon tärkeydestä on eroteltu eri väreihin.

KUVIO 1. Tukimuotojen käyttäjämäärät ja kokemukset niiden tärkeydestä.

Eniten käytetty tukimuoto oli sukulaisten ja muiden läheisten hoitoapu ja tuki. Tätä tukea olivat saaneet kaikki 16 lasta. Vanhemman hankkima tieto lapsen surusta ja Jyväskylän nuorten leskien yhdistyksen tapaamisissa saatu lasten vertaistuki olivat toiseksi eniten käytetyt tukimuodot. Niiden molempien kautta tukea oli saanut 10 lasta. Myös yhdistyksen lastenhoitaja apua oli käyttänyt yli puolet tutkimukseen osallistuneista lapsista. Vanhemman ja lapsen yhteiselle kuntoutuskurssille oli osallistunut puolet lapsista.

Kriisiapua oli saanut alle puolet tutkimuksen lapsista. Jos kriisiavun saantia tarkastellaan perheittäin, sen piirissä oli ollut tutkimukseen osallistuneista yhdestätoista perheestä viisi perhettä eli alle kolmasosa. Sekä lasten sururyhmän että terapian kautta tukea oli saanut neljä lasta eli neljäsosa tutkimukseen osallistuneista lapsista.

Perheneuvolan kautta tukea oli saanut kaksi lasta. Kouluterveydenhoitajan, koulupsykologin tai kuraattorin tukea oli saanut yksi lapsi. Tämän tukimuodon kohdalla on kuitenkin huomioitava, että vain kouluikäisillä lapsilla oli mahdollisuus tähän tukeen. Heitä oli vastanneiden joukossa seitsemän. Tukiperhe oli ainoastaan yhdellä lapsella. Myös seurakunnan työntekijältä tukea oli ilmoittanut saaneensa yksi lapsi. Kyselykaavakkeessa seurakunnan tuen kerrottiin tulleen Perheasiainneuvottelukeskuksen kautta. Kaavakkeen kohdassa muu tuki oli mainittu päiväkodin, hautausoimiston työntekijöiden, opettajan ja kavereiden antama tuki. Kunnallisen kodinhoitajan tai perhetyöntekijän tukea ei ollut saanut kukaan 16 lapsesta.

5.2 Tuen riittävyys ja keskeisten tukimuotojen merkitys

Lähes kaikki tuki, mitä sureva lapsi oli saanut, oli koettu joko melko tärkeänä tai tärkeänä. Sukulaisilta ja muilta läheisiltä saadun avun ja tuen arvioitiin kaikissa vastauksissa olleen tärkeää. Samoin kaikki ne, jotka olivat osallistuneet kuntoutuskurssille, lasten sururyhmään tai terapiaan olivat kokeneet ne tärkeänä tukena. Myös Jyväskylän nuorten leskien yhdistyksen tapaamisissa saatu vertaistuki ja yhdistyksen lastenhoitajan tarjoama apu oltiin vastausten mukaan koettu tärkeinä tukimuotoina sureville lapsille. Muu tuki -sarakeessa mainitut opettajan, päiväkodin, hautausoimiston ja kavereiden tarjoamat tuet oli määritelty myös tärkeiksi tuiksi. Perheasiainneuvottelukeskuksen ja tukiperheen kautta saadut tuet oli koettu niin ikään tärkeiksi tukimuodoiksi.

Perheneuvolasta ja kouluterveydenhoitajalta saatu tuki oli kumpikin määritelty vastauksissa melko tärkeäksi tueksi. Myös kriisiapu oli koettu pääosin melko tärkeäksi. Kriisiavun kohdalta löytyi myös vastausten ainut merkintä ei tärkeä -sarakkeessa. Vanhemman lapsen surusta hankkima tieto oli koettu pääosin melko tärkeäksi tueksi.

Tutkimuksen kvalitatiivisessa osuudessa kartoitettiin ensimmäisenä tärkeiden tukimuotojen merkitystä. Sukulaisten ja läheisten antama tuki koettiin tärkeäksi kolmesta erisyystä. Ensimmäinen näistä oli heidän tarjoamansa henkinen tuki lapselle. Läsnaololaan ja kodin arkirutiineita pyörittämällä he toivat turvallisuuden tunnetta lapselle muuten sekasortoisessa tilanteessa. Sukulaisten ja läheisten läsnäolon koettiin tukeneen henkisesti myös leskeksi jäänyttä vanhempaa. Tämän koettiin koituneen myös lapsen eduksi. Kolmantena ulottuvuutena oli heidän antamansa konkreettinen apu arjessa. Heti kuoleman jälkeen sukulaiset ja läheiset olivat toimineet myös lasten- ja kodin hoitajina, kun lesken oli hoidettava puolison kuolemaan liittyviä käytännön asioita.

”Läheiset ihmiset toivat turvaa ja lohdutusta”

”Koska omassa surussa ei yksin jaksakaan lapsen kanssa.”

Vanhemman hankkimasta lapsen suruun liittyvästä tiedosta koettiin olevan apua oman lapsen tukemisessa. Tiedon koettiin auttavan lapsen surureaktioiden ymmärtämisessä. Sen kautta leskivanhemmat selkeyttivät myös omia ajatuksiaan ja saivat valmiuksia auttaa lasta surun ilmaisemisessa. Tieto auttoi myös vähentämään lapsen hyvinvointiin liittyvää huolta. Tietoa lasten vanhemmat olivat hankkineet sekä kirjallisuuden kautta että jakamalla kokemuksia ja ajatuksia muiden leskivanhempien kanssa.

”--pystyn tukemaan lastani, kun saan tietoa, miten lapsi pystyy käsittelemään surua.”

”--saa kuulla muiden kokemuksista ja vahvistusta omiin ajatuksiin.”

Jyvässeudun nuorten leskien yhdistyksen lastenhoitajan apu koettiin tärkeäksi tueksi leskivanhemman jaksamisen kannalta. Lastenhoitaja helpotti yksinhuoltajaksi jääneen vanhemman arkea ja antoi vanhemmalle mahdollisuuden välillä irrottautua lapsista. Hoitajaa oli tarvittu myös iltaan tai viikonloppuihin ajoittuvien töiden takia. Erityisen tärkeänä tämän tukimuodon olivat kokeneet ne perheet, joiden sukulaiset asuivat kaukana tai lasten isovanhemmat eivät olleet enää elossa.

”Käytännön hoitoapu tuonut mahdollisuuden keskittyä omaan suruunkin.”

Jyvässeudun nuorten leskien yhdistyksen kokoontumiset koettiin lapsille tärkeiksi vertaistuen takia. Ne toivat lapsille mahdollisuuden kohdata muita saman kokeneita lapsia ja huomata ettei ollut ainut vanhempansa menettänyt lapsi. Tämä poisti erilaisuuden tunnetta. Joillakin lapsilla vertaistuen tarve oli lisääntynyt lapsen kasvaessa.

”Ensimmäisen tapaamisen jälkeen lapsi vasta oikeastaan uskoi, että näin voi käydä muillekin.”

”Osoittaa, että--emme ole yksin ja voimme puhua asiasta.”

Kuntoutuskurssin koettiin auttaneen ja tukeneen lasta surun ilmaisussa ja käsittelyssä. Kurssin hyvänä puolena nähtiin se, että se oli lapsen ja vanhemman yhteinen, mutta heille oli omat ohjelmansa. Myös sururyhmän koettiin tukeneen lasta surun ilmaisussa ja käsittelyssä. Kurssit ja sururyhmät olivat tarjonneet sekä vanhemmille että lapsille myös vertaistukea. Lasten oli koettu hyötynneen asioiden käsittelystä juuri vertaisryhmässä.

”Kuntoutuskurssi auttoi lasta löytämään sanoja surulle.”

”Sururyhmä oli loistava, nimenomaan lapsen keinoilla tavoilla toteutettu.”

Opettajan katsottiin tukeneen lasta hoitamalla tapahtuneesta kertomisen muille oppilaille. Näin lasten ei ollut itse tarvinnut ottaa vaikeaa asiaa itse puheeksi. Joillakin vastaajilla oli hyviä kokemuksia myös opettajan huomioivasta asenteesta surevaa lasta kohtaan. Hän oli ollut ymmärtäväinen ja tärkeä lohduttaja lapselle. Tukea oli saatu myös päiväkodin henkilöstöltä. Työntekijät olivat olleet siellä kiinnostuneita myös vanhemman jaksamisesta. Yksittäisessä vastauksessa lapsen koettiin saaneen tukea myös hautaus-toimiston henkilökunnalta. Kriisiavun ja perheneuvolasta saadun tuen merkitystä ei vastauksissa ollut eritelty.

Tuen riittävydestä vastaajilla oli erilaisia kokemuksia. Kokemukset vaihtelivat täysin riittämättömästä tuesta riittävään. Ongelmia oli aiheuttanut myös tiedonsaanti olemassa olevista tukimuodoista. Vastaajat arvioivat tukea olleen olemassa, mutta heillä ei vält-

tämättä ollut tietoa mistä ja miten sitä olisi pitänyt hakea. Erityisesti tämä ilmeni 1990-luvun lopussa leskeytyneiden vastauksissa.

Myöhemmin leskeytyneet kokivat lapsen saaneen paremmin tukea. Heidän vastauksensa vaihtelivat kohtuullisesta riittävään tuen saantiin. He olivat saaneet myös helpommin ja enemmän tietoa siitä, mistä tukea lapselle voi hakea. Hekin kokivat kuitenkin, että tukea oli pitänyt osata itse kysellä.

5.3 Tiedonsaanti ja lisätuen tarpeet

Jyvässeudun nuorten leskien yhdistys oli koettu tärkeimmäksi tiedotuskanavaksi olemassa olevien tukimuotojen suhteen. Tärkeänä oli koettu myös se, että vanhemmat olivat yhdistyksen tapaamisissa voineet vaihtaa kokemuksia lapsen surusta ja tukimuodoista. Yksittäiset vastaajat olivat saaneet tietoa myös neuvolasta, päiväkodista, sairaalasta, papilta, työtoverilta ja mielenterveystoimistosta.

Lisätukea olisi kaivattu enemmän arjen rutiinien pyörittämiseen. Tämä ilmeni erityisesti aiemmin leskeytyneiden vastauksista. Käytännön konkreettisen kodinhoitoavun olisi koettu koituneen lapsen hyväksi, kun itse olisi jaksanut paremmin.

”Olisin tarvinnut työn vuoksi kodinhoitajan apua, mutta sitä ei myönnetty.”

”Alussa pitäisi pystyä helpottamaan lesken elämää, ettei kaikki kotityöt ja muut asiat jäisi yksin hänen hoidettavakseen.”

Myöhemmin leskeytyneet olivat saaneet tässä asiassa apua Jyvässeudun nuorten leskien lastenhoitajalta. Heidän toiveenaan oli hänen työsuhteensa jatkuminen. Vastaajien mielestä olisi tärkeää, ettei hoitaja vaihtuisi, koska lapset muuten olivat joutuneet elämässään kokemaan muutosta ja menetystä.

”Minnasta tullut lapsille tärkeä ihminen, tuttu ja turvallinen.”

Lasten sururyhmän järjestäminen oli monien toiveena. Viime vuosina vanhempansa menettäneille lapsille ei ole ollut tarjolla sururyhmää. Myös vanhemman ja lapsen yh-

teisiä kursseja tai viikonloppuja toivottiin järjestyvän tulevaisuudessa. Ryhmiin ja kursseihin jo kerran osallistuneilla oli niistä hyviä kokemuksia. Koska kasvaessaan lapsi käsittelee vanhemman kuolemaa uudelleen ja erilaisista näkökulmista, lapsen toivottiin pääsevän ryhmiin ja kursseille myös uudelleen.

Myös tukiperheen tai miespuolisen ystävän saaminen lapselle oli toiveena useissa vastauksissa. Suurin osa nuorista leskistä on naisia ja tukiperheestä tai miespuolisesta ystävästä toivottiin miehen mallia isänsä menettäneelle lapselle.

”-- pojille kaveriksi puuhailemaan miesten juttuja.”

Koulun terveydenhoitajille toivottiin lisäkoulutusta ja paneutumista surevan koululaisen kohtaamiseen. Heidän toivottiin huomioivan surevat lapset esimerkiksi tarjoamalla heille aktiivisesti keskusteluaikoja. Myös opettajille ja muille lasten kanssa toimiville ammattilaisille toivottiin lisää tietoa lapsen surusta ja surevan lapsen tukemisesta.

”Lasten suru tehtävä näkyväksi ja otettava huomioon.”

5.4 Muut tärkeät tekijät lapsen tukemisessa ja toipumisessa

Arjen rutiinien jatkaminen totuttuun tapaan ja käytännön asioiden sujuminen koettiin tärkeää seikkana surevan lapsen tukemisessa. Sen koettiin tuovan lapselle turvallisuuden tunnetta. Myös harrastusten, kaverien ja sisarusten koettiin tukeneen lasta.

”Että elämä jatkuu kaikesta huolimatta.”

Kuolemantapauksen avoin käsittely ja kuolleen vanhemman muistelu perheen sisällä nähtiin tärkeänä. Lapsen yksilöllistä luonnetta ja hänelle ominaisia toimintatapoja haluttiin kunnioittaa. Lapsen kuuntelu ja ajan antaminen nähtiin olennaisina seikkoina. Myös uskonnollisen katsomuksen antama tuki tuli vastauksissa esille. Myönteiset mielikuvat taivaasta ja toiveet jälleennäkemisestä olivat lohduttaneet lasta.

”Taivaassa hyvä olla, isi ei ole enää kipeä.”

Leskivanhemman oman jaksamisen tukemista lapselle tärkeänä tekijänä korostettiin myös tässä kohdassa. Sen nähtiin olevan erittäin tärkeää lapsen hyvinvoinnin kannalta. Myös perheen toisen vanhemman kuoleman aiheuttamien taloudellisten muutosten nähtiin vaikuttavan lapsen hyvinvointiin. On tärkeää, että perheen talous ei romahda toisen vanhemman kuoleman jälkeen.

”Silloin jaksaa lapsen kanssa, kun on itse saanut apua.”

5.5 Tukimuotojen kehitystarpeet

Vaikka tiedonsaanti olemassa olevasta tuesta näytti parantuneen myöhemmin 2000-luvulla leskeytyneiden keskuudessa, lapsen tuen tarpeen arvioimisen ja tuen hakemisen koettiin edelleen jäävän leskivanhemman vastuulle. Tuen saamiseksi lesken piti olla itse aktiivinen. Kehittämistarve tässä asiassa tiivistyi hyvin yhdessä vastauksessa:

”Apua tulisi tarjota, ei itse etsiä.”

Vastauksissa toivottiin, että lapselle olisi tarjolla useammanlaista tukea, koska perheiden tarpeet ovat erilaisia. Yksittäisten tukimuotojen kehittämistarpeiksi esitettiin samoja aihealueita kuin kysymyksessä neljä. Lasten sururyhmiä ja koko perheen yhteisiä kuntoutuskursseja toivottiin järjestettävän säännöllisesti. Tukiperheiden ja lapsille tarkoitettujen tukihenkilöiden sekä terapiapalveluiden saatavuutta haluttiin parantaa. Myös lakiasioiden ja lasten omaisuuden hoitoon liittyvien asioiden hoitamiseen toivottiin neuvoja ja käytännön tukea. Lasten kanssa toimivien ammattilaisten kouluttaminen surevan lapsen kohtaamiseen ja tukemiseen nähtiin tärkeänä.

Selkeänä laajempaan kehittämistarpeena vastauksissa tuli esille tiedonkulun, yhteistyön ja toiminnan kehittäminen niiden tahojen välillä, jotka surevia lapsia kohtaavat. Heidän tulisi olla tietoisia ja tiedottaa toistensa palveluista. Erityisen tärkeänä nähtiin se, että kaikki leskiperheet saisivat tiedon Jyvässeudun nuorten leskien yhdistyksen olemassaolosta, koska yhdistys koettiin tärkeänä tiedottajana tukipalveluiden suhteen. Resurssien yhdistäminen eri toimijoiden kesken nähtiin yhtenä keinona kehittää tukipalveluita ja

parantaa niiden saatavuutta. Yhteiskunnan toivottiin ottavan enemmän vastuuta tukipalveluiden rahoituksesta.

Leskityön projektille nähtiin olevan pysyvä tarve ja sille toivottiinkin jatkuvaa rahoitusta. Myös Jyvässeudun nuorten leskien yhdistyksen lastenhoitajan palkkaukseen toivottiin pysyvää rahoitusta. Tärkeänä nähtiin, että hoitaja ei vaihtuisi vaan lapsille tuttu ihminen voisi jatkaa työtään. Lastenhoitajan tarve kestää pitkään niissä perheissä, joissa lapset ovat pieniä tai sukulaiset asuvat kaukana. Myös tulevien leskiperheiden oikeus hyväksi koettuihin palveluihin nähtiin tärkeänä. Vastauksissa otettiin kantaa myös koko maan tilanteeseen. Leskityön kehittämisprojektin luomaa toimintamallia tulisi vastaajien mielestä levittää koko maahan. Koettiin, että tällä hetkellä surevan perheen saama apu ja tuki on riippuvainen asuinpaikkakunnasta.

6 LASTEN OMAT KOKEMUKSET SAAMASTAAN TUESTA

6.1 Tärkeimmät tukimuodot

Lasten itse vastaamia kaavakkeita palautui 11 kappaletta. Myös lasten kaavakkeessa oli taustatietojen jälkeen lista lapsen saamista tukimuodoista, johon lasta pyydettiin rastittamaan paikkansa pitävät vaihtoehdot. Tarkoitukseni ei ollut vertailla vastaavtko lapset samalla tavoin kuin vanhempansa. Lista oli lähinnä lapsen muistin virkistämiseksi ja pohjaksi myöhemmille kysymyksille.

Kaavakkeessa pyydettiin lapsia valitsemaan kolme tärkeintä tukimuotoa heidän edellisessä kohdassa rastittamistaan tukimuodoista. Kuten aikuistenkin vastauksissa, myös lasten vastauksissa sukulaiset ja läheiset ihmiset oli koettu tärkeinä tukijoina. Muita lasten valitsemia tärkeitä tukimuotoja olivat kuntoutuskurssi, sururyhmä, Jyvässeudun nuorten leskien yhdistyksen tapaamiset sekä yhdistyksen lastenhoitaja.

6.2 Keskeisten tukimuotojen merkitys

Lapset kokivat läheisten ihmisten läsnäolon ja läheisyyden sinänsä tuntuneen hyvältä. Heidän läsnäolonsa oli auttanut lapsia myös kestäämään vaikeassa tilanteessa ja välillä unohtamaan hetkeksi surunsa. Useammassa vastauksessa lapset mainitsivat erikseen mummon tai mummin tärkeänä tukena. Myös sisarusten kanssa leikkimisen oli koettu helpottavan oloa.

”Kun ne on olleet paikalla, niin suru ei ole ollut pyörimässä ajatuksissa.”

Jyväseudun nuorten leskien yhdistyksen lastenhoitaja oli sukulaisten lisäksi tarjonnut perheille konkreettista lastenhoitoapua. Lastenhoitajasta oli tullut lapsille myös tuttu, turvallinen aikuiskontakti, johon he olivat kiintyneet.

”Ei oo tarvinnu olla niin usein yksin kotona koulun jälkeen.”

”Minna on kiva. En haluais uutta hoitajaa.”

Kuntoutuskurssilla, sururyhmissä ja yhdistyksen tapaamisilloissa lapset olivat saaneet vertaistukea. Lapsille oli ollut tärkeää kohdata niiden kautta muita vanhempansa menettäneitä lapsia. Niissä oli ollut tarjolla myös mukavaa tekemistä ja kavereita. Sururyhmät ja kuntoutuskurssit oli koettu myös surua helpottavina tukimuotoina.

”Kun tiedän, että on muitakin joille on käynyt näin.”

”Kurssin jälkeen suru helpotti, se tuli niinku ulos.”

Kaavakkeessa oli myös kysymys, kenen haluaisit vielä hoitavan sinua tai auttavan suruun liittyvien tunteiden käsittelyssä. Useimmat lapset mainitsivat tässä kohtaa vanhempansa. Myös yhdistyksen lastenhoitaja Minna ja kaverit esiintyivät lasten vastauksissa. Jotkut lapsista kokivat, ettei asiaa tarvinnut enää käsitellä.

6.3 Lapsille tärkeät ja lohduttavat asiat

Lasten vastaukset olivat lyhyitä, mutta ne olivat kuitenkin jaettavissa kolmeen ryhmään. Vanhemman ja muiden läheisten aikuisten läheisyys ja huolenpito oli luonnollisesti tärkein tekijä, joka auttoi ja lohdutti lapsia.

”Voi mennä äitin syliin.”

Useissa vastauksissa mainittiin, että erilaisten kuolleeseen vanhempaan liittyvien muistojen säilyttäminen oli lapsille tärkeää. Myös kuolleen vanhemman muistelun lapset kokivat lohduttavan surussa.

”Isän kuva”

”Kattoo valokuvia ja videoita kun on ikävä.”

”Päiväkirja, joka tehtiin enkelikerhossa.” (lasten sururyhmä)

Harrastukset ja kaveripiiri olivat kolmas ryhmä, jonka lapset mainitsivat tärkeinä tekojina elämässään. Normaali lapsen elämä surusta huolimatta, tuntui olevan tärkeä tekijä lapsen jaksamisessa.

”Hevoset” ”Musiikki” ”Kaverit”

Itseäni eniten kosketti vastaus, jossa lapsen surun käsittely ei vielä ollut alkanut tai tuntui liian kipeältä kerrottavaksi.

”En mä osaa sanoa. Olen saanut pidettyä surun piilossa.”

7 POHDINTA

7.1 Pohdintaa tutkimuksen tuloksista ja leskiperhetyöstä

Kun tutkimuksen tuloksia tarkastelee sosiaalisen tuen teorian valossa, voidaan havaita, että kaikki sosiaalisen tuen elementit tulevat myös vastauksissa esille osatekijöinä surevan lapsen tukemisessa. Tärkeintä on etenkin alkuvaiheessa henkinen tuki, jota tarjoavat lapsen läheisimmät ihmiset antamalla läheisyyttä ja huolenpitoa sekä ottamalla vastaan lapsen tunteita. Arkirutiineista huolehtimalla he luovat turvaa ja luottamusta elämän jatkumiseen surun keskellä. He antavat lapselle myös tietoa tapahtuneesta.

Koska läheisillä on kuitenkin yhtä aikaa myös oma suru, nuoret lesket painottavat konkreettisen kodinhoito- ja lastenhoitoavun merkitystä surevalle perheelle. Surun ja puolison kuolemaan liittyvien asioiden hoidon sitoessa leskeksi jäänyttä vanhempaa on tärkeää, että perheessä on myös toinen aikuinen, joka huolehtii lapsista ja kodista. Perheen saadessa tällaista konkreettista apua, leskeltä vapautuu enemmän voimavaroja ja aikaa läsnäoloon lastensa kanssa ja heidän tarpeidensa kohtaamiseen. Tässä tutkimuksessa vahvistui muutenkin ajatus siitä, että surevan lapsen hyvinvointi on sidoksissa leskiperheen vanhemman hyvinvointiin. Jäljelle jäänyt vanhempi on lapselle tärkein tuki ja turva. Hänen jaksamisensa tukemisella tuetaan aina myös lapsen hyvinvointia.

Osa vastaajista koki konkreettisen avun olleen riittämätöntä oman perheensä kohdalla. Tämä on helposti ymmärrettävissä, kun tutkimusten mukaan kukaan vastaajista ei ollut saanut kunnallista kodinhoitoapua. Jyvässeudun nuorten leskien yhdistys oli lähtenyt paikkaamaan tätä tarvetta palkkaamalla lastenhoitajan jäsentensä käyttöön. Myöhemmin leskeytyneet kokivatkin saaneensa konkreettista tukea kodinhoitoon ja lastenhoitoon aiemmin leskeytyneitä enemmän. Tämän avun merkitys on erityisen suuri niille, joiden sukulaiset ja läheiset asuvat kaukana. Useimmat vanhemmat toivoivat lapselleen myös tukiperhettä. Erityisesti isänsä menettäneille pojille toivottiin näin miehenmallia. Mahdollisuus tukiperheeseen tukisi varmasti myös leskivanhemman jaksamista. On muistettava, että leskivanhemmat ovat yksinhuoltajia sanan varsinaisessa merkityksessä.

Tietotukea voisi lapsen kohdalla nimittää surun ilmaisun ja käsittelyn tueksi. Tätä tukea olivat tarjonneet kuntoutuskurssit ja sururyhmät, joista niihin osallistuneilla oli hyviä kokemuksia. Kaikki halukkaat eivät kuitenkaan olleet päässeet niille osallistumaan. Monet näkivät myös tarpeelliseksi mahdollisuuden osallistua niille uudelleen lapsen kasvaessa. Suomen Mielenterveysseura järjestää tällä hetkellä ainoastaan yhden nuorten leskien ja lasten yhteisen kuntoutuskurssin vuosittain koko maassa. Viime vuodesta alkaen tämäkin on rajattu koskemaan ainoastaan perheitä, joissa vanhempi on kuollut itsemurhan uhrina. On surullista, että juuri sitä tukimuotoa, jonka sekä leskivanhemmat että lapset ovat kokeneet tärkeänä, ei tänä päivänä ole juuri saatavissa. Leskityön kehittämisprojekti on järjestänyt lyhyempiä viikonlopun mittaisia kursseja yhdessä Tuettu suru -projektin kanssa. Tuettu suru -projektin toiminta loppui kuitenkin vuoden 2006 lopussa. Leskityön projektilla ei yksinään ole resursseja järjestää pidempiä kursseja. Sururyhmät olivat toinen tukimuoto, jonka vastaajat olivat kokeneet auttaneen lasta surun ilmaisussa ja käsittelyssä. Sururyhmiä ei ole kuitenkaan järjestetty viime vuosina Jyväskylässä. Tähänkin toivottiin muutosta.

Vertaistuen merkitystä korostivat sekä vanhemmat että lapset itse vastauksissaan. Lapsille oli tärkeää kohdata muita vanhempansa menettäneitä lapsia. Kohtaamiset poistivat erilaisuuden tunnetta, kun lapset huomasivat, että on muitakin saman kokeneita. Vertaistukea olivat tarjonneet kuntoutuskurssit ja sururyhmät. Jyvässeudun nuorten leskien yhdistyksen tapaamisillat tarjoavat lapsille mahdollisuuden pitempikestoiseen vertaistukeen ja ystävyyssuhteiden syntymiseen. Jyvässeudun nuorten leskien yhdistyksen tarjoamana vertaistuki olikin merkittävää sekä määrällisesti että antamansa tuen suhteen. Yhdistyksellä on merkittävä rooli myös lasten vanhempien tukijana sekä tiedottajana.

Sureva lapsi tarvitsee toipuakseen koko sosiaalisen ympäristönsä tukea. Kun lapsen perheessä tapahtuu vanhemman kuolemasta johtuen suuria muutoksia, kaverit, koulu, päivähoito ja harrastukset edustavat pysyvyyttä ja jatkuvuutta. Lapsen kaverit auttavat tarttumaan arkeen ja elämään surusta huolimatta myös tavallista lapsen elämää. Parhaimmillaan lasten kanssa työskentelevät ammattilaiset ovat myös turvallisia kodin ulkopuolisia aikuisia, joille lapsella on mahdollisuus ilmaista suruaan ja saada heiltä myös tukea. Heiltä myös lapsen vanhempi voi saada tukea lapsen tuen tarpeen arvioinnissa.

Vastauksista kävi kuitenkin ilmi, että aina lasten kanssa työskentelevillä ammattilaisilla ei ole valmiuksia lapsen surun kohtaamiseen ja lapsen tukemiseen. He saattavat kokea epävarmuutta lapsen surun edessä, koska se ahdistaa helposti myös aikuista ja nostaa pintaan omia ehkä suremattomia suruja. Aina he eivät myös muista miten pitkään ja miten moniin asioihin suru lapsen elämässä vaikuttaa. Lasten kanssa työskenteleville toivottiinkin lisää koulutusta. Lapsen surun kohtaaminen ja lapsen tukeminen päivähoitossa ja koulussa onnistuu parhaiten, kun henkilöstöllä on perustiedot lapsen surusta ja hänen auttamisestaan. Tärkeää on myös se, että näillä tahoilla on selkeä etukäteen laadittu suunnitelma siitä, miten ja kenen toimesta lasta kriisitilanteessa tuetaan. Vastaus-ten pohjalta näyttäisi siltä, että esimerkiksi kouluterveydenhoitajilla ei ole tällä hetkellä tapana huomioida erikseen surevia lapsia.

Lapsen surua koskeva teoriatieto painottaa, että kuolemantapauksen traumaattisuus, aiemmat menetykset ja vaikeudet perheessä lisäävät lapsen tuen tarvetta. Näissä tilanteissa yleensä myös leskivanhemman voimavarat ovat vähäiset. Tällä hetkellä kukaan ei vastaa tuen järjestämisestä edes niille lapsille, joilla edellä mainituista syistä on suurempi riski saada psyykkisiä ongelmia. Jos leskivanhemmalla ei ole tietoa ja voimia tukea etsiä, lapsen tarpeet voivat jäädä huomiotta tai niihin kiinnitetään huomiota liian myöhään. Vaarana onkin, että juuri ne perheet, jotka tukea eniten tarvitsisivat, jäävät sitä vaille. Tästä syystä olisikin tärkeää, että jokin taho kantaisi leskivanhemman lisäksi vastuuta surevan perheen tuen tarpeen kartoittamisesta ja tuen järjestämisestä.

Koska jokaisen surevan perheen tilanne on yksilöllinen, myös tuen tarpeet tulisi kartoittaa jokaisen perheen kohdalla erikseen. Surevalle perheelle tulisi tarjota useammanlaista tukea, josta perhe voisi valita itselleen sopivat tuen muodot. Vaikka ammattiapua tarvitsee vain osa surevista lapsista, myös sen saatavuudesta ja kehittämisestä on huolehdittava. Kynnys esimerkiksi terapian tarjoamiseen vanhempansa menettäneelle lapselle tulisi olla matala. On myös muistettava, että lapsikin suree pitkään ja käsittelee menetystään kasvaessaan uudestaan ja uudella tavalla. Näin myös tukea on oltava tarjolla tarvittaessa vuosien kuluttuakin vanhemman kuoleman jälkeen.

Silmiinpistävää tutkimuksen tuloksissa oli yhteiskunnan julkisen sektorin tarjoama vähäinen panostus surevan lapsen tukemiseen. Näkisin kuitenkin, että vastuu surevan perheen tuen tarpeen kartoittamisesta tulisi olla juuri tällä taholla. Vain siten taataan palve-

luiden tasapuolisuus ja kattavuus. Tällä hetkellä tuen saaminen on sattumanvaraista ja vaihtelee asuinpaikan mukaan. Luonnollinen taho surevien tuen tarpeen kartoittamiselle yleensäkin olisi julkinen terveydenhuolto, koska se on taho, jolla on tieto kuolleista ja heidän omaisistaan.

Tuen tarjoaminen sureville omaisille tulisi saada osaksi hoitoketjua. Kuolemantapauksen jälkeen surevaan perheeseen tulisi pitää yhteyttä ja kartoittaa tuen tarvetta. Sen sijaan erilaisten tukimuotojen käytännön toteutuksesta vastuuta voitaisiin antaa kolmannen sektorin toimijoille, joilla on siihen tarvittavaa asiantuntemusta. Vastuu tuen järjestämisen vaatimista resursseista tulisi kuitenkin olla yhteiskunnalla.

Myös kunnallisen kodinhoito- ja lastenhoitotuen täydellinen puuttuminen käytettyjen tukimuotojen joukosta tuntui uskomattomalta. Tämä johtunee siitä, että perinteistä kotipalvelua ei nykyisin ole enää lapsiperheiden saatavilla. Lapsiperheisiin apua on mahdollisuus saada ainoastaan lapsiperheiden perhetyön kautta. Perhetyö on lastensuojelun avohuollon tukitoimenpide, jonka edellytyksenä on lastensuojelullinen tarve. Lapsiperheiden perhetyön esitteen (Lapsiperheiden perhetyö 2005) mukaan työn tavoitteena on vahvistaa vanhemmuutta tukemalla lasten ja vanhempien välistä vuorovaikutusta. Tämä tapahtuu keskustelujen, ohjauksen, neuvonnan ja yhdessä tekemisen kautta. Tarkoituksena on perheen omien voimavarojen lisääntyminen ja omatoiminen selviytyminen.

Lapsiperheiden perhetyön tavoitteet eivät tunnu kohtaavan leskiperheiden tarpeita, vaikka leskiperheen tukeminen voidaankin nähdä ennaltaehkäisevänä lastensuojelutyönä. Surevan lesken voimavarat ovat vähissä väliaikaisesti puolison ja lasten toisen vanhemman kuoleman aiheuttaman trauman ja surun vuoksi. Hän ei yleensä tarvitse neuvontaa siitä, miten vuorovaikutusta tai vanhemmuutta perheessä tuettaisiin. Pikemmin hän tarvitsee ihmistä, joka käy kaupassa, laittaa ruokaa ja siivoaa. Hän tarvitsee myös lastenhoitajaa, jotta voi hoitaa puolison kuolemaan liittyviä asioita. Tärkeää on myös, että leski voisi välillä irrottautua hetkeksi lapsista ja antaa tilaa omalle surulleen.

Leskestä voi tuntua myös vaikealta lähteä hakemaan tukea perheelleen lastensuojelun kautta. Lapsiperheen toisen vanhemman kuoleman tulisi olla sinällään riittävä syy lastenhoito- ja kodinhoitoavun saamiseen automaattisesti. Ilmeisesti perhetyön resurssit ennaltaehkäisevään työhön ovat kuitenkin vähäiset, koska nekään perheet, jotka apua

olivat hakeneet, eivät olleet sitä saaneet. Jyvässeudulla asuvat leskiperheet ovatkin onnekaassa asemassa, koska heillä on mahdollisuus lastenhoito- ja kodinhoitoapuun Jyvässeudun nuorten leskien yhdistyksen kautta.

Myös seurakunnan tarjoama tuki surevalle lapselle on ollut vähäistä. Jyväskylässä on kuitenkin järjestetty joitakin sururyhmiä myös lapsille. Vanhempiensa menettäneet lapset ovat päässeet osallistumaan lasten sururyhmään viimeksi vuonna 2004. Tutkimukseen osallistuneilla vanhemmilla ja lapsilla oli hyviä kokemuksia näistä seurakunnan järjestämistä sururyhmistä. Ne lapset, joiden vanhempi oli kuollut 2004 vuoden jälkeen, eivät kuitenkaan olleet päässeet niihin osallistumaan. Aikuisille sururyhmiä järjestetään nykyään säännöllisesti vuosittain. Onkin kysyttävä, miksi näin ei voisi olla myös lasten kohdalla. Välillisesti Jyväskylän kaupunkiseurakunta tukee Jyvässeudun nuorten leskien yhdistystä tarjoamalla tilan vertaisryhmätapaamisille.

Seurakunta on terveydenhuollon lisäksi toinen taho maassamme, joka kohtaa jollakin tapaa kaikki surevat perheet. Sillä voisikin olla tärkeä rooli myös tiedottajana surevalle perheelle suunnattujen tukimuotojen suhteen. Seurakunnalla on myös taloudellisia resursseja tuen järjestämiseen. Sillä on palveluksessaan lapsi- ja nuorisotyön ammattilaisia, joilta varmasti löytyy myös ammattitaitoa ja kykyä surevan lapsen kohtaamiseen. Seurakuntien tulisikin yleisesti pohtia rooliaan ja toimintamalliaan surevan perheen kohtaamisessa ja tukemisessa. Diakoniksi valmistuvana näkisin, että surevan perheen rinnalla kulkeminen ja sen tukeminen kuuluu selkeästi seurakunnan perustehtävään. On surullista, jos hautajaisten jälkeen sureva perhe jätetään seurakunnan taholta yksin.

Tutkimuksen vastauksista löytyi paljon samoja elementtejä kuin tämän tutkimuksen teoriaosasta. Vanhemmat pitivät tärkeänä avointa keskustelua lapsen kanssa, arjen rutii- nien säilyttämistä ja lapsen tukemista menetyksen kohtaamiseen, surun ilmaisuun ja käsittelyyn. Vastauksista välittyi myös ajatus surun pitkästä kestosta ja tarpeesta sen käsittelyyn uudelleen lapsen kasvaessa. Samoin vanhemmat halusivat korostaa jokaisen lapsen yksilöllisiä tapoja ja luonnetta surun käsittelyssä ja hänen tukemisessaan. Sekä lasten että heidän vanhempiensa surukäsitys oli myös esittelemäni uuden käsityksen mukainen. Kuolleen vanhemman muiston säilyttäminen ja aktiivinen vaaliminen nähtiin tärkeänä. Lapset kertoivat toimivansa juuri kuten lapset surututkimuksessa. He keräsivät tärkeitä muistoja kuolleesta vanhemmastaan ja vaalivat niitä ikävän tullessa.

Psykososiaalisten tukipalvelujen toimivuutta kartoitettiin tutkimuksella Konginkankaan linja-auto onnettomuuden jälkeen vuonna 2004. Yhtenä osana tutkimusta oli onnettomuuden uhrien läheisten saama tuki. Tutkimuksen pohjalta laadittujen toimenpideehtotusten mukaan (Kumpulainen 2006, 26-27) psykososiaalisten palveluiden ja asiakkaan tarpeiden kohtaaminen edellyttää laajaa näkökulmaa. Ihmisen psyykeä ei tule ajatella irrallisena sosiaalisesta ja yhteiskunnallisesta ympäristöstä vaan asioita tulee pohtia täydentävyyden ja kokonaisuuden näkökulmasta. Tällöin huomioidaan kriisiin joutuneen ihmisen elämäntilanteen lisäksi perhetekijät, ikä, elämänhistoria, sosiaaliset suhteet sekä ihmisen elinyhteisön piirteet. Nämä tekijät yhdessä vaikuttavat siihen, miten yksilö kohtaa kriisin, minkälaisia keinoja hänellä on käytettävissään siitä selviämiseen ja miten paljon ja millaista tukea hän tarvitsee. Tukipalveluiden merkitys korostuu sitä enemmän mitä vähemmän kriisin kohdanneella ihmisellä on omia selviytymiskeinoja.

Oman lasten saamaa tukea koskevan tutkimuksen tuloksista voi tehdä samansuuntaisia johtopäätöksiä. Surevaa lastakin tulisi tarkastella perheensä ja sosiaalisen yhteisönsä jäsenenä. Tärkeää on pohtia, mitkä ovat elossa olevan vanhemman voimavarat ja onko lapsella muita läheisiä aikuisia, jotka voivat ottaa vastuuta lapsen tukemisesta. On myös huomioitava kuolematapauksen olosuhteet ja lapsen aiemmat raskaat kokemukset, jotka vaikuttavat tuen tarpeeseen ja tuen muotoihin.

Suru ei ole sairaus, vaan normaali reaktio menetykseen. Sillä on yhtäältä omat tehtävänsä, joiden läpikäyminen auttaa ihmistä jatkamaan elämäänsä muuttuneissa olosuhteissa ilman kuollutta läheistään. Parhaimmillaan ihminen kasvaa surun kautta henkisesti. Toisaalta surun läpikäyminen voi olla ihmiselämän raskain ja eniten voimia vaativa tehtävä. Vanhemman menetys on lapselle kaikkein vaikein menetys, joka lasta voi kohdata. Hänellä ei ole kehityksestään johtuen samanlaisia mahdollisuuksia kuin aikuisella käsitellä tapahtunutta tai hakea apua. Sopivalla tuella on kuitenkin merkitystä lapsen koko loppuelämälle. Tässä elämänsä raskaimmassa tilanteessa hänellä ja hänen perheellään tulee olla mahdollisuus saada kaikki tarvitsemansa tuki.

7.2 Pohdintaa tutkimuksesta

Tutkimuksen tulokset kertovat Jyväskylän tilanteesta. Niitä ei voi yleistää koko maahan. Jyväskylän nuorten leskien yhdistyksen toiminta on laajempaa kuin vastaavien yhdistysten toiminta millään muulla paikkakunnalla. Se on esimerkiksi ainut nuorten leskien yhdistys, jolla on palkattua henkilökuntaa. Myös Tuettu Suru -projektin toiminta alueella on osaltaan vaikuttanut tuen saatavuuteen ja siitä tiedottamiseen. Projektin kautta on myös koulutettu lasten kanssa toimivia ammattilaisia.

Jatkotutkimuksena olisikin mielenkiintoista kartoittaa surevan lapsen saamaa tukea laajemmin koko maassa. Oma arvioni on, että jos tutkimus toistettaisiin jollakin muulla paikkakunnalla, lapset olisivat todennäköisesti saaneet tukea vähemmän ja lisätuen tarpeet olisivat olleet suuremmat. Toinen mielenkiintoinen jatkotutkimuksen aihe olisi vanhempansa menettäneen nuoren saama tuki. Sen kautta saataisiin tietoa, miten nuoruus ikävaiheena vaikuttaa surun käsittelyyn, tuen tarpeeseen ja tukimuotoihin.

Voidaan myös pohtia, kuvaako tekemäni tutkimus koko Jyvässeudun tilannetta. On mahdollista, että tutkimukseen valikoitui Jyvässeudun nuorten leskien yhdistyksen kautta pääosin niitä aktiivisia vanhempia, jotka olivat tiedostaneet lapsensa tuen tarpeen ja jaksaneet tukea lapselleen etsiä ja vaatia myös kodin ulkopuolelta. Tätä ajatusta tukee se, että juuri yhdistyksen kautta oli saatu tietoa tukimuodoista. Suuri osa leskivanhemmista oli myös itse hankkinut aktiivisesti tietoa lapsen surusta ja lapsen tukemisesta sen käsittelyssä.

Kun tarkastelin jälkikäteen kyselylomakkeen toimivuutta, huomasin, että tukimuotojen ryhmittely ei näytä kokonaiskuvaa seurakunnan antamasta tuesta. Tämä siitä syystä, että sururyhmä, jolle neljä lapsista oli osallistunut, oli ollut seurakunnan järjestämä. Kokonaisuutena tarkasteltuna seurakunnan kautta tukea olikin saanut siis viisi kuudestatoista vastanneesta lapsesta. Tuloksia tarkastellessani huomasin myös, että kyselykaavakkeessa olisi kannattanut kysyä oliko vanhemman kuolema äkillinen vai ennakoitavissa oleva. Näin olisin voinut verrata, olivatko edes äkillisen kuoleman kohdanneet perheet saaneet kriisiapua. Kolmas seikka, joka olisi jälkikäteen tarkasteltuna kannattanut kaavakkeessa tehdä toisin, oli se, että päiväkodin ja koulun antama tuki olisi pitänyt olla omana

sarakkeenaan. Osa vastaajista oli maininnut sen muu tuki -sarakkeessa. Tämän tukimuodon käyttäjiä olisi saattanut olla enemmän, jos se olisi kysytty erikseen.

Sen sijaan kyselykaavakkeen käyttäminen tiedonhankintamuotona oli mielestäni onnistunut ratkaisu. Tietoa tuli riittävästi ja se oli analysoitavissa kohtalaisen helposti kysymysten mukaan jaoteltuna. Erityisen tärkeää kaavakkeen käyttö oli lasten kohdalla. Kaavakkeen saattoi täyttää kotona milloin halusi joko yksin tai yhdessä vanhemman kanssa. Lapsi saattoi myös helposti jättää vastaamatta joko kokonaan tai osittain, jos vastaaminen tuntui vaikealta. Näin oli vanhemman kommentin mukaan käynytkin yhden lapsen osalta. Toisaalta sain palautetta vanhemmilta myös siitä, että jotkut lapset olivat olleet mielissään siitä, että heidän omaakin mielipidettään kysytään. Yksi työni tavoite olikin nostaa esille juuri lasten omia kokemuksia. Usein lapsia koskevia asioita tarkastellaan ainoastaan aikuisten näkökulmasta.

8 EHDOTUKSIA SUREVAN LAPSEN TUKEMISEEN

Lapsen suru ja surevan lapsen tuen tarve on huomioitava ja tehtävä näkyväksi. Lasten kanssa työskenteleviä ammattilaisia on koulutettava surevan lapsen kohtaamiseen ja hänen tukemiseensa. Yhteistyötä ja tiedotusta surevien lasten kanssa toimivien tahojen välillä on tiivistettävä.

Vertaistuki ja surun ilmaisuun ja käsittelyyn tähtäävä tuki on surevalle lapselle tärkeää. Sururyhmiä ja kuntoutuskursseja tulisikin järjestää säännöllisesti ja enemmän. Seurakunnan tulisi pohtia rooliaan ja toimintamalliaan surevan lapsen tukemisessa.

Surevan lapsen tuen tarpeen kartoittaminen ja tuen järjestäminen ei saa jäädä yksin leskivanhemman vastuulle. Yhteiskunnan on kannettava vastuuta tuen tarjoamisesta ja tukimuotojen rahoituksesta. Surevien omaisten tuen tarpeen kartoittaminen tulisi saada osaksi terveydenhuollon hoitoketjua.

Surevan perheen tilannetta ja tuen tarvetta on tarkasteltava kokonaisuutena. Perheelle tulee tarjota monipuolista tukea, josta se voi valita omiin tarpeisiinsa sopivat tukimuodot.

Leskivanhemman jaksamisesta huolehtiminen tukee aina myös surevan lapsen hyvinvointia. Konkreettinen kodinhoito- ja lastenhoitoapu surevalle perheelle on olennainen osa tätä tukemista.

Kaikilla surevilla perheillä on oltava samanlaiset mahdollisuudet tukeen asuinpaikasta riippumatta. Jyvässeudun nuoret lesket ry ja sen kehittämishanke ovat tehneet merkittävää työtä surevien perheiden tukemiseksi. Tälle leskiperhetyölle tulisi saada pysyvä rahoitus ja hyväksi koettua toimintamallia tulisi levittää koko Suomeen.

*Niin kuin aalto uittaa aallon yli valtameren.
Niin selviydymme mekin,
toinen toisiamme tukien.*

Risto Rasa

LÄHTEET

Arjen leskiperhetyö lapsille. Projektiseloste. Raha-automaattiyhdistys.

Boman, Nina & Järviö, Tiina 2004. Lapsi suree, vanhempansa menettäneen lapsen tukeminen surussa. Opinnäytetyö. Pirkanmaan ammattikorkeakoulu.

Dyregrov, Atle 1993. Lapsen suru. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Dyregrov, Atle & Raundalen Magne 1997. Sureva lapsi ja koulu. Tampere: Vastapaino

Erjanti, Helena & Paunonen-Immonen, Marita 2004. Suru ja surevat. Surevien hoitotyön perusteet. Helsinki: WSOY

Erkkilä, Jaakko 2003. Musiikkiterapian mahdollisuudet lapsen surussa. Teoksessa Jaakko Erkkilä, Tiina Holmberg, Sirkku Niemelä & Hilikka Ylönen. Surevan lapsen kanssa. Tuettu suru -projekti. Suomen Mielenterveysseura. SMS -Julkaisut. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 15-55.

Hautamäki, Airi 2001. Kiintymyssuhdeteoria-teoria yksilön kiin(nit)tymisestä tärkeisiin toisiin ihmisiin, kiintymyssuhteen katkoksista ja merkityksestä kehitykselle. Teoksessa Jari Sinkkonen & Mirjam Kalland (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Vantaa: WSOY, 13-66.

Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara Paula 2003. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

Hogan, Nancy 2000. Vanhempien ja lasten suru. Mikä edistää ja estää toipumista. Käännös: Valtasana Oy / Anna-Marja Riikinsaari. Mielenterveys 38 (2), 6-10.

Holm, Tuija & Turunen, Tuija 2005. Minun suruni. Aikuisen opas. Psykologien Kustannus Oy. Jyväskylä: Gummerus.

Holmberg, Tiina 2003. Leikkiin on kirjoitettu lapsen surun sanat. Teoksessa Jaakko Erkkilä, Tiina Holmberg, Sirkku Niemelä & Hilikka Ylönen. Surevan lapsen kanssa. Tuettu suru -projekti. Suomen Mielenterveysseura. SMS - Julkaisut. Jyväskylä: Gummerus, 57-97.

Jyväskylän kaupungin sosiaali- ja terveystalvet. Perheneuvola. Viitattu 21.1.2007.
<http://www.jyvaskyla.fi/perheneuvola/index.shtml>

Jyväskylän kaupungin sosiaali- ja terveystalvet. Kriisikeskus Mobile. Viitattu 21.1.2007.
<http://www3.jkl.fi/sotepa/terveys/mielenterveystalvetmobile.shtml>

Jyvässeudun nuoret lesket ry. Esite.

Klass, Dennis, Silverman, Phyllis R. & Nickman, Steven L. 1996. Continuing bonds. New understanding of Grief. Philadelphia: Taylor & Francis

Kumpulainen, Riitta 2006. Konginkankaan suuronnettomuus. Tapaustutkimus psykososiaalisten tukipalvelujen toimivuudesta. 50/2006. Sosiaali- ja terveystalvet selosteita. Helsinki. Kela. Kelan tutkimusosasto

Kumpusalo, Esko 1991. Sosiaalinen tuki, huolenpito ja terveystalvet. Sosiaali- ja terveystalvet. Raportteja 8/1991. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Kyngäs, Helvi & Vanhanen, Liisa 1999. Sisällön analyysi. Hoitotiede 11 (1), 3-12.

Kärkkäinen, Niina & Lainpelto Taru 2002. Lapsen suru on raidallinen. Toimintaterapeuttisen sururyhmän toteuttaminen sisaruksensa menettäneille lapsille. Opinnäytetyö. Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Lahti, Katja 2001. Näkökulmia lapsidiakoniaan – Lapsen suora tukeminen. Opinnäytetyö. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Järvenpään yksikkö.

- Laimio, Anne 2003. Tukea sureville perheille. Teoksessa Jaakko Erkkilä, Tiina Holmberg, Sirkku Niemelä & Hilikka Ylönen. Surevan lapsen kanssa. Tuettu suru -projekti. Suomen Mielenterveysseura. SMS - Julkaisut. Jyväskylä: Gummerus, 12-14.
- Laimio, Anne 2005. Projektipäällikkö. Tuettu suru -projekti. Jyväskylä. Henkilökohtainen tiedonanto. 15.9.
- Laimio, Anne 2006. Miten kertoisin lapselle itsemurhasta? Tuettu suru -projekti. Suomen Mielenterveysseura.
- Lapsiperheiden perhetyö. 2005. Jyväskylän sosiaali- ja terveystalvet. Esite.
- Leskityön kehittäminen. Projektiesite. Raha-automaattiyhdistys.
- Linqvist, Martti 2003. Surussa lapsen kanssa. Teoksessa Jaakko Erkkilä, Tiina Holmberg, Sirkku Niemelä & Hilikka Ylönen. Surevan lapsen kanssa. Tuettu suru -projekti. Suomen Mielenterveysseura. SMS - Julkaisut. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 9-11.
- Mustonen, Maria & Talja, Elina 1997. Kuolema on suru – 9-11 -vuotiaiden lasten käsityksiä kuolemasta ja kuolemaan liittyvistä asioista. Pro gradu – työ. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen laitos.
- Niemelä, Sirkku 2003. Surussa lapsen kanssa. Teoksessa Jaakko Erkkilä, Tiina Holmberg, Sirkku Niemelä & Hilikka Ylönen. Surevan lapsen kanssa. Tuettu suru -projekti. Suomen Mielenterveysseura. SMS - Julkaisut. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 99-124.
- Niku, Anne & Sarinko Emmi 2004. Vertaistukena sururyhmä. Teoksessa Anne Laimio (toim.) Yhdessä suru on helpompi kantaa. Opas lasten ja nuorten sururyhmien ohjaajille. Tuettu suru -projekti. Suomen Mielenterveysseura. Helsinki: SMS-Tuotanto Oy

Pojjula, Soili 2002. Surutyö. Helsinki: Kirjapaja

Punamäki, Raija-Leena 2001. Kiintymyssuhteen ja traumaattisen kokemuksen välinen yhteys. Teoksessa Jari Sinkkonen & Mirjam Kalland (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Vantaa: WSOY, 174-197.

Rappi-Lindholm, Sari 2005. Projektipäällikkö. Leskityön kehittäminen -projekti. Jyväskylä. Henkilökohtainen tiedonanto. 15.9.2005 ja 11.1.2007.

Saari, Salli 2003. Kuin salama kirkkaalta taivaalta. Kriisit ja niistä selviytyminen. Helsinki: Otava.

Salo, Kati & Ylinen, Sanna 2002. Alle kouluikäisen lapsen käsityksiä kuolemasta ja kokemuksia surusta. Pro gradu – työ. Oulun yliopisto. Kasvatustieteen laitos.

Salonen, Kristina 2002. Lapsen suru kaipaa aikuista. Haastateltavana Anni Kauppinen. Sos.Keskus. Mielenterveys. 41 (5), 14-17.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Vartia, Maarit 1994. Työpaikan ihmissuhteet ja konfliktitilanteiden käsittely. Teoksessa Kari Lindström (toim.) Terve työyhteisö - kehittämisen malleja ja menetelmiä. Helsinki : Työterveyslaitos, 196-210.

Virtaniemi, Matti Pekka 2003. Uusia näkökulmia suruun ja luopumiseen. Luentomoniste. Suruseminaari. Järvenpää 26.11.2003.

Worden, William 1996. Children and Grief. When a parent dies. New York: Guilford Press.

LIITE 1

Jyväskylässä 20.2.2006

Hei,

Olen Sirpa Mynttinen-Suonpää. Opiskelen sosionomi-diakoniksi Pieksämäen Diakoniammatti-korkeakoulussa. Jäin itse leskeksi reilu vuosi sitten ja minulla on 8 ja 10-vuotiaat työt. Teen nyt opintoihini liittyen **opinnäytetyötä vanhempansa menettäneen, surevan lapsen tukemisesta. Kohderyhmänä ovat alle 12-vuotiaat lapset.** Tällä kyselyllä tarkoitukseni on kartoittaa kokemuksianne ja mielipiteitänne siitä, mitä tukea lapsi on saanut vanhempansa kuoleman jälkeen, mikä on ollut tuen merkitys ja riittävyys sekä mitkä ovat surevan lapsen tukemiseksi tehtävän työn kehitystarpeet.

Teen opinnäytetyötäni **yhteistyössä Leskiperhetyön projektin kanssa.** Tämän kyselyn kautta myös projekti saa yhteen koottua tietoa leskiperheiden lasten kokemuksista, tarpeista ja toiveista. Tietoa projekti voi hyödyntää kehittäessään toimintamallia ja tukimuotoja, joilla tuetaan kuoleman kohdanneita perheitä. Osalle teistä jaan kyselykaavakkeet Keltinmäen kirkolla tapaamisessa 21.2. Lopuille kyselyn kohderyhmään kuuluville Sari postittaa kyselyt projektin toimistolta.

Kyselyssä on kaksi erilaista kaksisivuista kaavaketta. **Surevan lapsen saama tuki vanhemman kuoleman jälkeen - kaavake on tarkoitettu lapsen vanhemman vastattavaksi.** Koska lasten saamat tukimuodot ja niiden merkitykset ovat perheessä kullakin lapsella erilaiset, **toivon että täytät jokaisesta alle 12 -vuotiaasta lapsestasi oman kaavakkeensa.** Kysymykset 5 ja 7 ovat kuitenkin niin yleisiä, että niiden osalta riittää, kun vastaat niihin yhden lapsen kaavakkeeseen.

Haluaisin opinnäytetyöhöni lisäksi myös lasten omia ajatuksia ja mielipiteitä. **Kysely lapselle -kaavake onkin tarkoitettu lapsen vastattavaksi.** Lapsi voi kirjata siihen mielipiteensä itse tai sinä voit kysyä kysymykset lapselta ja kirjata ne. Toivon kuitenkin, että kirjaat vastaukset suoraan lapsen omin sanoin. Ajattelen, että **lapsen kysely on sopiva kouluikäiselle lapselle, joka muistaa vanhempansa kuoleman.**

Vanhemman vastauskaavakkeet ja mahdolliset lasten vastauskaavakkeet voit palauttaa samassa vastauskuoressa. Halutessasi voit palauttaa ne nimettömänä. Käsittelen ne ehdottoman luottamuksellisesti sekä niin, ettei ketään voi tunnistaa opinnäytetyöni kautta.

Toivon saavani vastaukset viimeistään maaliskuun loppuun mennessä. Annan mielelläni lisätietoja tai vastaan kysymyksiisi.

sirpa.mynttinen-suonpaa@xxxxxxxx.xx tai puh. xxx xxxxxxxx

LIITE 2**SUREVAN LAPSEN SAAMA TUKI VANHEMMAN KUOLEMAN JÄLKEEN****1. Taustatiedot**

Minä vuonna lapsen vanhempi kuoli?

Minkä ikäinen lapsi oli silloin?

Lapsen sukupuoli?

2. Rastita ne tukimuodot, joita lapsesi on saanut vanhempansa kuoleman jälkeen.

Rastita myös miten tärkeiksi olet kokenut ne.

Tukimuoto	Saatu x	Ei tärkeä	Melko tärkeä	Tärkeä
Kriisiapu (esim.Mobilen kautta)				
Sukulaisten ja muiden läheisten hoitoapu ja tuki				
Kunnan kodinhoitaja / perhetyöntekijä				
Perheneuvola käynnit				
Koulun kautta järjestetty psykologi, koulukuraattori tai terveydenhoitaja				
Lasten sururyhmä				
Kuntoutuskurssi, jossa lapsi oli mukana				
Seurakunnan tuki, (diakoni, pappi, lapsityöntekijä)				
Jyvässeudun nuoret lesket ry:n lastenhoitaja				
Jyvässeudun nuoret lesket ry:n kokoontumisissa saatu lasten vertaistuki				
Yksityinen terapia				
Tukiperhe				
Vanhemman hankkima tieto lapsen surusta esim. kirjallisuuden kautta				
Muu tuki, mikä?				

3. Perustele, miksi tärkeäksi rastittamasi tukimuodot ovat olleet merkityksellisiä.

4. Koetko, että tukea lapselle on ollut tarjolla riittävästi? Mitä muuta tukea olisit toivonut?

5. Mistä sait tietoa eri tukimuodoista?

6. Mitkä muut seikat ovat olleet tärkeitä surevan lapsen tukemisessa ja toipumisessa?

7. Miten surevan lapsen tukemiseen liittyviä tukimuotoja tulisi kehittää?

Jos suostut myös haastatteluun, jossa edellä mainituista teemoista keskustellaan tarkemmin, kirjoita tähän nimesi ja yhteystietosi:

KIITOS VASTAUKSESTASI!

1. Minkä ikäinen olet?**Oletko tyttö vai poika?****Minkä ikäinen olit kun vanhempasi kuoli?****2. Kuka hoiti ja auttoi sinua vanhempasi kuoleman jälkeen.****Rastita ne lauseet, jotka pitävät paikkansa.**

..... Meillä kävi heti vanhemman kuoleman jälkeen kriisityöntekijä (Mobilesta).

..... Sukulaiseni ja läheiset aikuiset ovat auttaneet ja hoitaneet minua.

..... Meillä kotona on käynyt kodinhoitaja tai perhetyöntekijä.

..... Olen käynyt Perheneuvolassa.

..... Olen jutellut surustani koulupsykologin, kuraattorin tai terveydenhoitajan kanssa.

..... Olen osallistunut lasten sururyhmään.

..... Olen ollut mukana kurssilla, jossa on ollut perheitä, joista on kuollut toinen vanhempi.

..... Olen jutellut surustani seurakunnan työntekijän (diakonin, papin, kerho-ohjaajan) kanssa.

..... Minua on ollut hoitamassa Jyvässeudun nuoret lesket ry:n lastenhoitaja (Minna).

..... Olen tavannut Jyvässeudun nuoret lesket ry:n tapaamisissa Keltinmäen kirkolla muita lapsia, joilta on kuollut vanhempi.

..... Olen käynyt terapiassa.

..... Minulla on tukiperhe.

..... Minua ovat auttaneet myös

3. Valitse kolme mielestäsi tärkeintä äsken rastittamistasi asioista.**1.****2.****3.**

4. Kerro mikä näissä kolmessa asiassa on tuntunut hyvältä tai auttanut sinua.

5. Kenen haluaisit hoitavan sinua vielä tai auttavan kuolemaan ja suruun liittyvien asioiden käsittelyssä?

6. Mitkä asiat ovat sinulle tärkeitä ja auttavat sinua jaksamaan silloin kun on ikävä?

KIITOS KUN VASTASIT!